

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АГARTУУ МИНИСТРЛИГИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРУУ АКАДЕМИЯСЫ**

«КЫРГЫЗ ЖАНА ДҮЙНӨ АДАБИЯТЫ»

ОКУУ ПРОГРАММАСЫ

окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн
жалпы билим берүүчү уюмдарынын
VII- IX класстары үчүн

Бишкек - 2025

Түзүүчүлөр:

1. **Байгазиев С.О.**, КББАнын Тарбия, социалдаштыруу жана мектептен сырткаркы кошумча билим берүү лабораториясынын башкы илимий кызматкери, филология илимдеринин доктору, профессор
2. **Муратов А.Ж.**, И.Арабаев атындагы КМУнун педагогика кафедрасынын профессору, педагогика илимдеринин доктору, профессор
3. **Акматов К.К.**, “Маариф” мектебинин директорунун орун басары, педагогика илимдеринин доктору, профессор
4. **Батыркулова А.Б.**, КББАнын филологиялык билим берүү лабораториясынын башчысы, педагогика илимдеринин кандидаты

Рецензенттер:

1. **Садыкова К.**, И.Арабаев атындагы КМУнун мамлекеттик тил жана маданият институтунун Кыргыз тили жана аны окутуунун технологиялары кафедрасынын ага окутуучусу
2. **Жээнтаева К.К.**, Бишкек шаарындагы №12 мектеп-гимназия окуу-тарбиялоо комплексинин кыргыз тили, адабияты мугалими

Бул программа окутуу орус, өзбек, тажик тилинде жүргүзүлгөн бардык мектептеринде (класстарында) окуучулардын билим берүүнүн бардык тармактарында (мектеп, гимназия, лицей, жогорку окуу жайы, үй-бүлө тарбиясы, өз алдынча окуу), окутуунун негизги баскычтарында (7-9-класстарда), кыргыз жана дүйнө адабиятынан билим алуусун шарттайт.

Программа окутуу орус, өзбек, тажик тилинде жүргүзүлгөн бардык мектептерде окуучулардын кыргыз жана дүйнө адабиятынан ала турган билимдеринин мазмунун аныктаган жана окуучулардын даярдыгынын деңгээлин белгилеген нормативдик документ болуп эсептелет.

Бул окуу программасы окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн жалпы билим берүү уюмдарынын VII- IX класстарында кыргыз жана дүйнө адабияты предметинин мазмунун, көлөмүн аныктап, окуу китептерин түзүүчүлөргө, методисттерге жана мугалимдерге багыт берет.

МАЗМУНУ

I. Түшүндүрмө кат	4
<i>- Предметтин актуалдуулугу</i>	
<i>- предметтин максаттары жана милдеттери;</i>	
<i>- предметтик компетентүүлүктөр</i>	
<i>- предметтин базистик окуу планындагы орду жана мааниси;</i>	
II. Предметтин мазмуну.....	8
<i>- Тематикалык бөлүмдөр</i>	
<i>- Күтүлүүчү натыйжалар</i>	
III. Предметти окутуунун методикасы	16
<i>- предметти окутууну уюштуруу (формалары, сабактын заманбап типтери жана түрлөрү)</i>	
<i>- сабактын мисалында (фрагменттер)</i>	
IV. Баалоо.....	17
<i>- Баалоонун критерийлери</i>	
<i>- Баалоонун нормалары</i>	

ТҮШҮНДҮРМӨ КАТ

Актуалдуулугу

Кыргызстан — көп улуттуу жана көп маданияттуу мамлекет. Мындай шартта ар улуттун өкүлдөрүнүн руханий жактан өсүшүнө, маданияттар аралык диалогду өнүктүрүүгө, улуттук өзгөчөлүктү сактоого жана жаратмандык менен жашап-иштөөгө мүмкүнчүлүк берүү билим берүүнүн негизги милдеттеринин бири болуп эсептелет.

Орус, өзбек жана тажик тилдеринде билим алган окуучулар үчүн “Кыргыз жана дүйнө адабияты” сабагын окутуунун актуалдуулугу төмөнкү негиздерде көрүнөт:

1. **Кыргыз элинин руханий жана маданий мурастары менен тааныштыруу** аркылуу окуучуларда Кыргызстандын тарыхы, каада-салты жана улуттук өзгөчөлүктөрү тууралуу түшүнүк калыптанат. Бул өз кезегинде жарандык аң-сезимдин, мамлекетке болгон таандыктыктын бекемделишине шарт түзөт.
2. **Дүйнөлүк адабият менен тааныштыруу** — окуучулардын ой жүгүртүүсүн кеңейтип, ар кыл маданияттардагы адамзаттык баалуулуктар менен таанышууга мүмкүнчүлүк берет. Бул сабак аркылуу алар толеранттуулукка, гуманизмге, ар түрдүүлүктү кабыл алууга үйрөнүшөт.
3. **Мамлекеттик тилди үйрөнүү жана көркөм чыгармалар аркылуу өздөштүрүү** — тилди эмоционалдык, образдуу деңгээлде кабыл алууга өбөлгө болуп, тилдик чөйрөгө аралашууну жеңилдетет. Бул окуучулардын мамлекеттик тилдеги сабаттуулугун жана коммуникативдик жөндөмүн жогорулатат.
4. **Интеграцияланган жана көп багыттуу билим берүү талаптарына жооп берүүчү предмет** катары “Кыргыз жана дүйнө адабияты” предмети окуучуларда аналитикалык ой жүгүртүү, текст менен иштөө, чыгармачылык жана сынчыл мамиле кылуу жөндөмдөрүн өнүктүрөт.
5. **Жаңы муундагы окуу стандарттарына ылайык иштелип чыккан предмет** болуп, бул программа билим берүүдө компетенттүүлүккө негизделген ыкмаларды жүзөгө ашырууга көмөктөшөт.
6. **Эл аралык жана улуттук тажрыйбаны айкалыштырып, ар кыл тилдик чөйрөдөгү балдар үчүн жеткиликтүү жана мазмундуу билим берүү мүмкүнчүлүгүн жаратат.**

Бүгүнкү күндө көп улуттуу Кыргызстанда маданий ар түрдүүлүктү сактоо жана ар бир этностун өкүлдөрүнө мамлекеттик тилде жана дүйнөлүк адабият байлыктары менен таанышуунун мүмкүнчүлүгүн түзүү өзгөчө мааниге ээ. Орус, өзбек, тажик тилдеринде окутулган мектептерде “Кыргыз жана дүйнө адабияты” сабагын окутуу аркылуу окуучулар кыргыз элинин руханий дүйнөсү, салт-санаасы, тарыхы жана адабий мурастары менен таанышып, улуттар аралык түшүнүшүүгө,

маданияттар аралык диалогго тартылат. Ошондой эле дүйнөлүк адабияттагы классикалык жана заманбап чыгармалар менен таанышуу окуучулардын эстетикалык, сынчыл ой жүгүртүү, анализдөө жөндөмдөрүн өнүктүрүп, инсандык баалуулуктарын калыптандырууга өбөлгө түзөт.

Жогорку Кеңештин «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили тууралуу» мыйзамы жана анын негизинде Президенттин Жарлыгы өлкөнүн билим берүү тармактарында жергиликтүү элдин тилин окутууну башкы максаттардын бири катары эсептеди. Тил үйрөнүүнүн, анын ичинде кыргыз тилин үйрөнүүнүн теориялык жана практикалык иш аракеттери ошол тилдин грамматикалык эрежелерин жаттоо, орфографиясын, пунктуациясын сактоо жана ушул багыттагы көнүгүүлөрдү иштөө менен гана чектелбейт. Аны үчүн ошол үйрөнүлүп жаткан тилде жазылган көркөм чыгармаларды окуп, андагы каармандардын рухий дүйнөсүнө аралашуу керек. Бул же тигил элдин адабиятын окуу – бул тексттерди гана билип чыгуу эмес, ошол тексттерде камтылган улуттук салт-санааларды, элдик маданиятты, этнопедагогиканы, калк тарыхын үйрөнүү дегендик. Мына ошол өңүттөн алып караганда өлкөбүздө мамлекеттик тил болгон кыргыз тилин тереңирээк өздөштүрүү үчүн кыргыз адабиятын жана дүйнөлүк адабиятты кыргыз тилинде окуп-үйрөнүүгө чоң роль таандык. Тилекке каршы, кыргыз жана кыргыз тилине которулган дүйнө адабияты азыр окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде ойдогудай эмес экендиги белгиленип жүрөт. Мунун себептери ар түрдүү болгону менен ошонун эң башкысы – кыргыз жаны дүйнө адабиятынан жеткиликтүү жана илимий-практикалык деңгээли учур талабына жооп берерлик окуу программаларынын жана алардын негизиндеги окуу китептеринин жоктугу жана болгонунун да жетишсиздиги, окуулукарды түзүүнүн ырааттуу принциптери жана тажрыйбасы иштелип чыкпагандыгы.

Кыргызстандагы орус, өзбек, тажик тилдеринде сабак жүргүзүүчү мектептердин (класстардын) окуучулар контингентинин кыргыз тилин билүү деңгээли бирдей эмес, айталык, жалаң жергиликтүү улуттардан турган, орус, же өзбек, же тажик тилдүү чөйрө жок мектептердеги (класстардагы) окуучулар кыргыз тилин абдан жакшы билишет, кыргыз мектептериндеги окуучулардай эле өздөштүрөт, алар үчүн шаардык мектептердеги орус, же өзбек, же улутундагы же башка улуттардын балдары окуган чыгармалар өтө эле жөнөкөйлүк кылат. Тескерисинче, кыргыз улутундагы элдер аз жашаган, кыргызча чөйрө жок Бишкектин, Чүй өрөөнүндөгү айрым шаар-кыштактардын окуучулары үчүн алыскы тоолуу аймактардын окуучулары үчүн сунуш кылган чыгармалар, суроо-тапшырмалар өтө эле оордук кылат.

Мына ушундай өңүттөн биз жалпы Кыргызстандагы орус, өзбек, тажик тилдериндеги мектептериндеги окуучуларды болжолдуу түрдө эки контингентке бөлдүк да, эки түрдүү программа түзүп, сунуш кылып жатабыз. Алардын бири татаалыраак болсо, экинчиси ага салыштырмалуу жөнөкөйүрөөк. Мындай практика биринчи жолу турмушка ашырылып жатат жана биз буга өлкөдөгү элдин демографиялык абалын, практик мугалимдердин суранычын эске алып, атайын,

максаттуу түрдө бардык. Албетте, эки варианттагы программанын бирин тандап алууну биринчи кезекте мектептин кыргыз адабияты мугалими, андан соң мектеп дирекциясы, региондордогу билим берүү бөлүмдөрү, башкармалыктары чечүүгө тийиш.

Колуңуздардагы программада «А» же Биринчи вариант – бул жеңилээрэк вариант да, «Б» же Экинчи вариант – биринчиге салыштармалуу бир кыйла татаалыраак вариант.

Эң негизгиси окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлүүчү мектептердин окуучулары кыргыз жана дүйнө адабиятынын тарыхын, теориясын толук терең билип, чыгармаларга адабий талдоо жүргүзүү эмес, башкысы – бөтөн тилди үйрөнүү көндүмдөрүн жатыктыруу, тилдик билимин практикада текшерип көрүү жана байытуу. Демек, кыргыз жана дүйнө адабияты сабактары ушул милдетти аркалоону башкы максат кылып коёт

Окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлүүчү мектептердин 7-9-класстары үчүн кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын программасы (*мындан ары – программа*) КР Конституциясына, КР «Билим берүү жөнүндө мыйзамына», КР Билим берүү жана илим министрлиги кабыл алган мамлекеттик билим стандарттарына ж.б. расмий документтерге таянат.

Программанын колдонуу тармактары:

- программа Кыргыз Республикасынын окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлүүчү жалпы билим берүүчү жана окутуу иши ар кандай формаларда өткөрүлгөн бардык мектептердин менчигинин түрлөрүнө (мамлекеттик, жеке менчик), типтерине (лицей, гимназия, автордук мектеп ж.б.) карабай пайдаланылат;

- программа окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептер үчүн кыргыз жана дүйнөлүк адабият боюнча окуу китептерин даярдоого негизги материал болуп саналат;

- программа Кыргыз Республикасынын окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлүүчү жалпы билим берүүчү мектептер үчүн кыргыз адабияты боюнча окуу-методикалык комплексин даярдоого негиз болот;

- университеттерде окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргөн мектептери үчүн мугалимдерге адистик берүүдө, ошондой адистеги мугалимдердин кесиптик чеберчилигин жогорулатууда, алардын ишмердүүлүгүн баалоодо пайдаланылат;

- программа Кыргыз Республикасынын окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлүүчү жалпы билим берүүчү мектептер үчүн кыргыз жана дүйнө адабияты боюнча сынактардын, олимпиадалардын, конкурстардын, дилбаяндардын, изложениелердин ж.б. текшерүү жумуштарынын суроо-тапшырмаларын түзүүдө жетекчиликке алынат.

«Кыргыз жана дүйнө адабияты» предметинин максаты, милдеттери, өзгөчөлүктөрү

КРдагы орус, өзбек, тажик тилинде окуу жүргүзүлүүчү мектептердеги кыргыз жана дүйнөлүк адабият предмети өлкөнүн мамлекеттик тили болгон кыргыз тилинин негизинде үйрөнүлөт.

Кыргыз жана дүйнөлүк адабият предметинин башкы **максаты** – биринчиден, кыргыз адабий казынасын жана дүйнөлүк классикалык туундуларда кыргыз тилинде тааныштыруу аркылуу кыргыз жана дүйнө адабияты тууралуу мекендеш окуучулардын жалпы түшүнүктөрүн калыптандыруу, кыргыз тилинен алган билимдерин, оозеки жана жазма речин өстүрүүгө көмөктөшүү, адабий чыгармалар боюнча түпкү элдин жалпы улуттук, этнографиялык, этнопедагогикалык өзгөчөлүктөрүн, менталитетин, психологиясын таанып билүү, адабияттын адептик, эстетикалык-гедонисттик, таалим-тарбиялык, дүйнө таануучулук жана билим берүүчүлүк таасирин жаштарга сиңдирүү; экинчиден, окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептердин окуучуларын кыргыз жана дүйнө адабиятынын урунттуу чыгармалары менен тааныштыруу, алардын адабий-теориялык, маданий, коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн жогорулатуу.

Окутуу орус, өзбек, тажик тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз жана дүйнө адабиятынан билим берүүнүн **милдеттери** төмөнкүлөр:

- кыргыз адабиятын жана кыргыз тилине которулган дүйнө адабиятын окутуу менен мектеп чөйрөсүндө мамлекеттик тилдин кеңири колдонулушун камсыз кылууга жетишүү;

- окуучуларды дүйнө адабияты, кыргыз фольклору, эл акындарынын чыгармалары жана профессионалдык жазма адабияттын мыкты үлгүлөрү менен тааныштыруу;

- жаштарды жашап жаткан мамлекетинин негизги улуттук маданиятын, тарыхын сыйлоого үйрөтүү, өлкөнүн улуттар аралык тили катары мамлекеттик тилди сезе билүүгө жетишүү;

- кыргыз жана дүйнөлүк адабиятты окуу аркылуу эл таануу;

- кыргыз жана дүйнөлүк адабиятты окуу аркылуу тил таануу;

- мамлекеттик тилдин кадыр-баркын көтөрүү;

- кыргыз жана дүйнөлүк адабиятты кыргыз тилинде окуу, түшүнүү, түшүнгөнүн айтып берүү деңгээлине жетишүү;

- мамлекеттик тилде өз оюн жаза билүүгө үйрөнүү;

- кыргыз жана дүйнөлүк адабият аркылуу улуттарды, элдерди урматтоо сезимдерин өстүрүү, достук сезимдерин калыптоо.

Программанын негизги **өзгөчөлүктөрү**:

- биринчиден, дүйнөлүк билим берүү жана окутуу тармагындагы соңку жетишкендиктер эске алынып түзүлдү;

- экинчиден, документ кыргыз жана дүйнөлүк адабиятты окутуу багытындагы алгачкы топтолгон тажрыйбаларды, мугалим-практиктердин пикир-сунуштарын эске алынуу менен иштелди;

- үчүнчүдөн, жаңы окуу планына ылайык сааттардын бөлүштүрүлүшүнө карап материалдар бир кыйла конкреттештирилип, кыргыз жана дүйнөлүк адабият

предмети 7-9 -класстарда жумасына 1 сааттан окутуулууга негизделгендиктен материалдар ошого карай жайгаштырылды;

- программага сунушталуучу чыгармаларды иргөөдө окуучулардын жаш өзгөчөлүгү, улуттук менталитет эске алынып, көркөм чыгармалардын көтөргөн проблемасына, айрыкча таалим-тарбиялык маанилерине көңүл бурулду;

- адабиятчы мугалим бул программада иш алып баруу менен кыргыз адабиятын башка улуттун балдарына үйрөтүүдө, кыргыз элинин көөнөрбөс мурастарын, каада-салттарын, жер кооздуктарын, Ата журттун ажайып көрүнүштөрүн сөз кудурети менен жеткирип, ага таазим эттирүү негизги милдети экендиги эске алынды;

- чыгармаларды тандоодо советтик мектептин салтына бекем сиңген идеологиялык кызматын, авторлордун авторитетин, китептердин сыйлыкка татыктуу болгондугун башкы чен өлчөм катары карабадык. Бир топ көлөмдүү чыгармалардан үзүндү гана берилет, ал кайсыл үзүндүсү экендиги программада белгиленбейт, аны ылгап алуу окуу китебин түзүүчүлөргө (окуу китептери чыкканга чейин мугалимдерге) калтырылат;

- кыргыз жана дүйнө адабиятынын тарыхын жана акын-жазуучулардын өмүр баянын орус, өзбек, тажик тилдериндеги мектептерде атайын саат бөлүп үйрөтүүнүн зарылдыгы жок деп эсептедик жана жазуу иштеринин формасын, түрлөрүн тандоону мугалимдин өзүнө калтырдык;

- ошол эле кезде чыгармаларга бөлүштүрүлгөн сааттардын санын өзгөртүп алууда, бири-бирине үлөштүрүүдө мугалимге эркиндик, өз алдынчалык берүү зарыл деп ойлойбуз. Биздин бөлүштүрүүлөр болжолдуу болуп, ага чыгармачылык менен мамиле кылуу талап этилет;

- программада биз «Кошумча окуу үчүн» деген бөлүмдү атайын толтурбай калтырдык. Аны календардык план түзүүдө мугалимдер жергиликтүү китепканалардын китеп фондусун, кабинеттеги жана өзүндөгү адабияттарды карап, мүмкүнчүлүккө ылайыктап түзүп алганы туура болот деп эсептедик;

- адабият теориясынан да программада атайын көрсөтүп маалымат берүү зарыл эмес деп чечтик, муну эгер керек болсо, чыгармаларды талдоо процессинде эле жүргүзүүгө болот, анан калса, окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептердин окуучулары адабий-теориялык маалыматтар менен өз тилдеринде – орус, өзбек, тажик адабияты предметинде таанышат эмеспи дедик.

Эмне үчүн биз бул программаны түздүк?

Биринчиден, мугалимдердин, окуучулардын чектелген, рамкага камалган тар чөйрөсүн бузуп, алардын өздөрүнө ылайыктуусун тандоого жардам берет; экинчиден, азыр колдонулуп жүргөн программада сааттар окуу жүгүнө ылайык бөлүштүрүлбөгөн; үчүнчүдөн, өлкөдөгү окуучулардын тил билүү контингенти эске алынбаган.

Демек, жогорудагыдай турмуштук-шарттык жана контингенттик бөтөнчөлүктөр атайын жаңы программа түзүүнүн зарылдыгын шарттады. Мындай программалар буга чейин башка предметтер, анын ичинде кыргыз тилин мамлекеттик тил катары үйрөтүү предмети боюнча да түзүлгөн эле.

Колуңуздагы программа ошол жакшы башталышты улантат.

«Кыргыз жана дүйнө адабияты» программасына чыгармаларды тандап алуунун чен-өлчөмдөрү жана объектилери

Программага чыгармаларды тандап алууда төмөнкүдөй **критерийлер** эске алынды:

- сунуш кылынып жаткан чыгарманын идеялык тазалыгы, тарбиялык жактан маанилүүлүгү;
- чыгармалардын жалпы адамзаттык нарктуулукка ылайык келерлиги, гуманисттик бийик ойлорунун орун алгандыгы;
- чыгарманын көркөм-эстетикалык салмагынын жогорулугу;
- тандалган чыгармалардын кыргыз тилин үйрөнүүгө көмөктөшүү үчүн мүмкүнчүлүгү бар экендиги, тилдик байлыктарынын молдугу жана окуучуларга ылайыктуулугу;
- чыгармалардын тек, түр, жанр, тематика боюнча ар түрдүүлүгү, дүйнөлүк классикалык адабияттын кеңири таанылууга ээ болгондору, кыргыз адабиятынын оозеки формасын, ырчылык өнөрдү жана профессионалдуу жазма адабияттын толук эске алынгандыгы;
- окутууга тандалып жаткан чыгармалардын балдардын курак өзгөчөлүгүнө, окурмандык кызыгууларына, кабыл алуусуна ылайык келерлиги;
- үйрөнүлүүчү чыгарманын кыргыз элинин жана дүйнөдөгү ар түрдүү элдердин этномаданий, этнопедагогикалык, этнографиялык өзгөчөлүктөрүн көбүрөөк жана туура чагылдырышы, ошолорду башка улуттун адамдары үйрөнүүгө көмөк кошуусу.

Чыгармаларды тандоодо советтик мектептин салтына бекем кирген идеологиялык кызматы, авторлордун авторитети, китептердин сыйлыкка татыктуу болгондугу башкы чен өлчөм катары каралбады. Бир топ көлөмдүү чыгармалардан үзүндү катары берилип, ал чыгарманын кайсыл үзүндүсү экендиги программада көбүнчө белгиленбеди, аны ылгап алуу окуу китебин түзүүчүлөргө калтырылды.

Окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз жана дүйнө адабиятын окуутунун негизги **объектилери**: бул предметте кыргыз жана дүйнө адабиятынын тарыхы жана теориясы, авторлордун кеңири биографиясы ар тараптуу үйрөнбөйт, алар конкреттүү адабий чыгармаларды гана талдап окуйт, предметтин максаты – окуучуларда бөтөн тилди үйрөнүү көндүмдөрүн жатыктыруу, тилдик билимин практикада текшерип көрүү жана байытуу.

2. ПРЕДМЕТТИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨР

Бул предметти окутуунун дидактикалык негизи – кыргыз жана дүйнө адабиятын кыргыз тилинде окутуу. Ошол эле кезде бул элдердин адабиятын дүйнөлүк көркөм маданияттын, Чыгыш жана Батыш адабиятынын системасында кароо, андагы жалпы адамзаттык гуманисттик идеяларды иргеп алуу.

Кыргыз жана дүйнө адабияты орус мектептеринде орус адабияты, өзбек мектептеринде өзбек адабияты, тажик мектептеринде тажик адабияты менен терең интеграцияланып үйрөнүлүүгө тийиш жана бул предметтер окуучулардын жалпы

адабий-эстетикалык көрөңгөлөрүнүн көтөрүлүп, табиттеринин калыптануусуна, ар улуттун сүрөткерлери жараткан асыл нарктарды баалай билүүсүнө көмөктөшөт.

Окуучулардын курак өзгөчөлүктөрү, психология, педагогика жана мектеп практикасы тарабынан бөтөн тилдүү мектептерде кыргыз адабиятынан билим берүүнүн төмөнкү багыттары (этаптары, концентрлери) аныкталган:

VII - IX класстар. Кыргыз жана дүйнө адабияты бул класстарда өз алдынча предмет катары окутулат. Аны үчүн адабияттык окуу формасы тандалып алынат. Чыгармалар алардын авторлоруна карата тарыхый-хронологиялык же тематикалык тартипте жайгаштырылат, байыркы оозеки адабияттан бүгүнкү күндүн адабиятына чейин ырааттуу берилет. Жанрдык, тектик, түрлүк, тематикалык ар түрдүүлүк эске алынат. Мында чыгармалар тил аркылуу улуттук рухту, этномаданий мурастарды синдирүүгө көмөктөшүү кызматын аткарат. Чыгармалардын тандалуусунда көбүнчө кыргыз жана Кыргызстандагы орус, өзбек, тажик элинин этнографиялык өзгөчөлүктөрүн туура көрсөткөндөрү, этнопедагогикалык баалуулугу болгондору, кыргыз жергесинин пейзаждык сүрөтүн сөз менен жакшы тарткандары иргелип алынат. Айрым чоң чыгармалардан (эпос, поэма, роман, повесть, көлөмдүү аңгеме) үзүндү тандап алынса, майда аңгемелер жана ырлар толук түрдө берилет. Ар бир текст окуу китептеринин авторлору тарабынан адаптацияланат, методикалык аппарат менен камсыз болот. Бул концентрде кыргыз фольклорунун ырым-жырым, дарым, бата, каргыш, оюн ырлары, салт-санаа, үрп-адатка байлынышкан чыгармалар, санат-насыят, терме, үлгү ырлары, макал-ылакаптар, табышмактар, жаңылмачтар сыяктуу этнодидактикалык адабият кеңири сунуш этилет. Ар бир класста чыгармаларды үйрөнүүдөн тышкары сөз өстүрүү, жазуу жумуштары жана кайталоолор үчүн атайын сааттар бөлүнүп, ошол эле сааттар класстан тышкаркы окуулар үчүн да пайдаланылат. Окуу китептери хрестоматия-окуу китеби тибинде түзүлөт (жазылат), б.а. бардык класстарда көркөм чыгармалардын тексттери сунуш кылынган саатка ылайык, кыскалары толук, көлөмдүүлөрү үзүндү түрүндө окуулуктарга киргизилет.

Орус, өзбек, тажик тилдүү окуучуларга кыргыз жана дүйнө адабиятын окутууда сабактарда текстти талдоо учурунда эң көп жумуштар ошол тексттеги кыргыз сөзүн үйрөнүүгө жумшалат, демек, монологдук жана диалогдук речтерди талдоо, автордук баяндоо, ой жүгүртүү, сүрөттөө стилдерин аңдап билүү, ыр түзүлүшүн анализдөө, чыгарманын тилин ар тараптан изилдөө, тааныш эмес сөздөрдүн лексикалык маанилерин ачуу, сүйлөмдөрдүн стилистикалык түзүлүшүн байкоо сыяктуу тилдик жумуштар көп жүргүзүлөт.

Окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде «Кыргыз жана дүйнө адабияты» предмети боюнча предметтик компетенттүүлүктөр катары төмөндөгүлөр каралат.

Окурмандык компетенттүүлүк – адабий чыгарманы эстетикалык өздөштүрүүгө жөндөмдүүлүк, искусствонун башка түрлөрүнүн катарында адабияттын өзгөчөлүгү жөнүндө түшүнүгүн калыптандыруу, образдуу сөздүн көркөм көп маанилүүлүгүн, ассоциативдүүлүгүн, көрүү жана угуу дааналыгын ачуу аркылуу образдык сөздү түшүнүү жана инсандык деңгээлде өздөштүрүү; теориялык-адабий түшүнүктөр жөнүндө үйрөнүүчү предмет катары эмес, көркөм чыгарманы түшүнө билүүгө жардамдашкан курал, каражат катары түшүнүктү өнүктүрүү. Окуучулардын ар башка элдерге жана маданияттарга тиешелүү адабий чыгармаларды салыштыруу, талдоо көндүмдөрүнө ээ болуусу.

Эмоционалдык баалуулук компетенттүүлүгү – окуучунун адабиятта чагылдырылган адептик жана эстетикалык баалуулуктарды аныктоого жана түшүнүүгө, сезимдерин, мамилесин билдирүүгө, ой жүгүртүүгө, аларга карата өзүнүн мамилесин негиздөөгө жана базалык улуттук баалуулуктар менен байланыштырууга, гуманисттик позицияларды жактоого, башка улуттардын, этностордун баалуулуктарын (маданий, диний, этникалык, гендердик) урматтоо жөндөмдүүлүгү.

Адабий-чыгармачылык компетенттүүлүк – ар түрдүү типтеги дил баяндарды жана түрдүү жанрдагы жана формадагы адабий чыгармачыл иштерди жазууга жөндөмдүүлүк; монологдук жана диалогдук кепке ээ болуу жана кептик баарлашууга кирише билүү; уккан жана окуган көркөм чыгармадагы маалыматты чагылдырган жазуу иштерин жаратуу; энциклопедияларды, сөздүктөрдү, интернет-ресурстарды жана башкаларды кошуп ар кайсы маалымат булактардагы таанып билүүчүлүк жана коммуникативдик тапшырмаларды чечүү; кепти толуктоо жаан байытуу, кеп маданиятын өздөштүрүү жана стилдик боёктогу кепке ээ болуу.

Бул – чыгармачыл иштерде ар башка адабияттардын авторлорунун чыгармаларынын маданий баалуулуктарын презентациялоо ыкмасы (чыгармачылык, стилдештирүү, башка тилдеги чыгармалардан кыргыз тилине которуу, искусствонун башка түрлөрүнүн тилдерине которуу).

Предметтик компетенттүүлүктүн өзөктүү багыты – кыргыз жарандарын элдик философияны, этнопедагогиканы, элдик тилди ар тараптуу чагылдырган “Манас” эпосундагы идеялар менен тааныштыруу, чыгарманын бай мазмунун, андагы мекенчилдик ойлорду азыркы жаштарды жеткирүү, “Манас” эл турмушунун энциклопедиясы экендигин ушул предмет аркылуу далилдеп көрсөтүү.

Предметтик компетенттүүлүктөр предмет боюнча билим берүүнүн натыйжаларынын тизмегинде көрсөтүлгөн жана динамикада берилген.

Окутуунун убактысы өткөн сайын:

- компетенттүүлүктүн окуучу өздөштүргөн элементтеринин саны жана сапаты артат;
- компетенттүүлүктүн элементтери өзгөрөт жана кеңеет;
- компетенттүүлүктөр мазмундук нуктардын чегинде кесилишип, өз ара жуурулушат, өз ара аракеттенишет, окутуунун жеке тажрыйбасын байытат.

Окуучунун кыргыз жана дүйнө адабияты предметин окуп-үйрөнүү аркылуу төмөнкүдөй **компетенттүүлүктөргө** ээ болушу керек:

- окуучулар көркөм чыгарманын түзүлүшү, анын тектери, түрлөрү, жанрлары жөнүндөгү жалпы түшүнүктөргө ээ болушат;

- адабият жана фольклор, ырчылар чыгармачылыгы, төкмө акындар түшүнүктөрүн ажыратат;

- каармандын мүнөзү (кылган иши, портрети жана анын элементтери, автордун мүнөздөмөсү, көркөм деталь, сюжет, окуялар, каармандардын кагылышуусу), композиция, эпизод, образдар системасы, пейзаж, интерьер, чыгарманын көркөмдүгү, тилинин өзгөчөлүгү, колдонгон көркөм сөз каражаттары, чыгарманын темасы менен идеясы жөнүндөгү алгачкы түшүнүккө ээ болот;

- речтин кара сөз жана ыр түрүндөгү берилиши аныктайт;

- көркөм чыгарманын тектери (эпика, лирика, драма) жана жанрлары (жомок, табышмак, макал-ылакап, элдик ырлар, легенда, миф, аңгеме, повесть, роман, ыр, поэма, пьеса, комедия ж.б.) жөнүндө түшүнүктөргө ээ болуп, алардын көркөм үлгүлөрүн окуп үйрөнүшөт;

- окушкан көркөм чыгарманын автору жөнүндө алгачкы жөнөкөй, жалпы түшүнүктөрдү алышат, ал жашаган коом, мезгил жөнүндө аз до болсо үйрөнүп, чыгарманын бүгүнкү күндөгү маанисине баа берет.

Окуучунун тилдик (стилистикалык) компетенттүүлүк деңгээли:

- окуган чыгарманы кайра айтып берүү (чыгарманы стилистикалык жана жанрдык өзгөчөлүктөрүн кошо камтуу менен);

- окуяны сүрөттөө боюнча түшүнүк (пейзаж, интерьер, портрет) алуу;

- окуган көркөм чыгарма боюнча жөнөкөй формада баяндама же дил баян, эссе жаза билүү;

- чыгармада катышкан каармандардын тилине мүнөздөмө берүү;

- окуган китебине, көргөн спектаклине же кинофильмге пикир айта билүү;

- монолог жана диалог жөнүндө түшүнүк алуу, алардын аңгеме, тамсил, жомоктордо колдонулуш өзгөчөлүктөрүн өздөштүрүү.

Окуучулардын ишмердүүлүгүнүн негизги түрлөрү:

- ар кандай жанрдагы чыгармаларды үн кубултуп көркөм окуу;

- чыгармалардын окуяларына, каармандарга болгон жекече мамилелерин билдирүү;

- көркөм чыгарманын текстти менен иштөө;

- чыгармага үстүртөн жана кеңири талдоо жасоо;

- текстиге карата план түзүү;

- окуган эпикалык чыгарманын мазмунун кайра айтып берүү;

- адабий каарман жөнүндө аңгеме куруп берүү;

- каарман тууралуу эссе, баяндама же дилбаян жазуу;

- окуган чыгармага пикир, чакан рецензия жаза билүү;

- сөздүк жумуштарын аткара алуу.

Предметтин базистик окуу планда алган орду

Базистик окуу планынын мамлекеттик компонентине ылайык, жалпы орто билим берүүнүн негизги баскычында кыргыз адабияты жана дүйнө

адабияты предметине төмөндөгүдөй окуу жүктөмү аныкталган:

№	класстары	Жума бою	Жыл бою
3	7-класс	1 сааттан	34 саат
4	8-класс	1 сааттан	34 саат
5	9-класс	1 сааттан	34 саат

1. ОКУУ МАТЕРИАЛЫНЫН МАЗМУНУ

БИРИНЧИ ВАРИАНТ («А» ВАРИАНТЫ)¹

VII КЛАСС (жыл бою 34 саат)

I ЧЕЙРЕК (9 саат)

ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАРДАН ЭЛДИК ДАСТАНДАР

«Кожожаш» (үзүндү) (2 саат).

Байыркы элдин ишенимдери. Тотемдик, анимисттик түшүнүктөр. Эл тиричилиги жана анын сүрөттөлүшү. Кыргыз жеринин географиясы. Сур эчки жана Кожожаш: экөөнүн эрегиши жана анын акыбети. Экологиялык-ыймандык проблемалар. Кожожаштын колдонгон курал-жарактары. Жаратылыш көрүнүштөрүн сүрөттөө каражаттары. Эскирип, колдонуудан чыккан сөздөр. Мергенчилик терминдери жана алардын маанилери. Жаңы сөздөр менен иштөө. Каармандын тышкы келбетин сүрөттөө. Дастан айтуу жана ролдоштуруп аткаруу.

ЭЛДИК АКЫНДАРДЫН ЧЫГАРМАЛАРЫНАН

Жеңижок «Балалык» (1 саат).

Бала мүнөзү, курак өзгөчөлүктөрү, балдардын психологиялык бөтөнчөлүктөрү Жеңижоктун чыгармачылыгында. Акындын ыр куруу чеберчилиги. Сүрөттөөлөрдүн образдуулугу.

КЫРГЫЗ ЖАЗМА АДАБИЯТЫНАН

Чыңгыз Айтматов «Биринчи мугалим» (үзүндү) (3 саат).

Советтик учурда элдин башынан өткөн тарыхый доор жана ошол доордун жазуучунун повестинде көркөм чечмелениши. Этнографиялык, тарыхый сүрөттөөлөр. Каармандардын мүнөздөрүнүн эволюциясы. Дүйшөн, Алтынай

¹ Бул программа кыргызчаны анча жакшы өздөштүрбөгөн, кыргыз тилинде баарлашкан чөйрө балдарга анчалык таасирдүү эмес орус, же өзбек, же тажик мектептеринин (класстарынын) окуучуларына ылайыкталды

сыяктуу каармандардын өз идеясынан баш тартпаган өжөрлүгү, күрөшү. Жеңиш жана жеңилиш. Адам мүнөздөрүн тарыхый шартта, жекелештирип көрсөтүү. Жазуучунун диалог, монолог түзүү чеберчилиги. Үзүндүнүн өзбекче (тажикче), орусча котормолорун салыштырып көрүү.

Жолон Мамытов «Ата журт», «Ат жабдыксыз ат жайдак» (1 саат).

Акындын ырындагы Ата журттун көрүнүшү. Атуулдук сүйүү жана Ата журт. Ат – адамдын канаты. Атажуртту, атты салыштыруу жана сактоо үчүн колдонгон сөздөр жана сөз айкаштары.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректик кайталоо (1 саат).

II ЧЕЙРЕК

(7 саат)

Түгөлбай Сыдыкбеков «Акылман куудул» (үзүндү) (2 саат).

Куудулдар жана куудулдук өнөр. Куйручуктун жоруктары. Жазуучунун сүрөттөөлөрүнүн таамайлыгы, образдуулугу. Каармандардын типтүү мүнөздөрү. Адам жана анын иш аракетииндеги куудулдук. Диалогдорду ролдоштуруу. Чыгарманын тилин талдоо.

Жусуп Турусбеков «Энем» (1 саат).

Жаңы түшүнүк, жаңы коом жана алардын эски менен дал келбеши. Эне менен баланын ортосундагы социалдык жана психологиялык айырмачылыктардын көрүнүшү. Эски менен жаңынын күрөшү. Жаңыга умтулуу. Эненин жана баланын образы, алардын айырмачылыгы. Лирикалык каармандын романтикалык образы. Социализмдин идеясы. Автордук маанай (пафос). Ырдын курулуш бөтөнчөлүгү.

Асанбек Стамов «Үч мээрим» (2 саат).

Ыймандуу, кайрымдуу, таза, ырайымдуу болууга чакыруу. Адам жана жаратылыш темасы. Фантастикалуулук жана анын мааниси. Баяндоонун жүрүшү жана стили. Жаштарды ыймандуу, кайрымдуу, таза, ырайымдуу болууга чакыруу. Адам жана жаратылыштын гармониясы. Диалогдорду тилдик жактан талдоо.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректик кайталоо (1 саат).

III ЧЕЙРЕК

(9 саат)

Төлөгөн Касымбеков «Адам болгум келет» (2 саат).

Жаш адамдын ички дүйнөсү жана анын сырткы портрети. Түштүк колорити. Каармандардын ортосундагы жиктелүүлөрдүн конфликтке өсүп чыгышы. Жазуучунун тилинин байлыгы: диалектилик, кесиптик лексика, архаизмдер, тарыхый сөздөр.

Чыңгыз Айтматов «Эрте келген турналар» (үзүндү) (2 саат).

Чыгарманын үзүндүсүнүн кыскача мазмуну. Каармандардын жүрүш-турушу, бири-бирине мамилеси. Ата жана Бала – кыргыз элдик педагогикасында. Ат багуу. Согуш жана анын жаңырыгы. Аксай «десанттары». Чоңдор жана балдар.

Каармандардын жана автордун речи. Табиятты сүрөттөө. Балдардын сүйлөшүүлөрүнүн бөтөнчөлүктөрү.

Камчы Жунусов «Ак-Буура», Сооронбай Жусуев «Сулайман тоо» (1 саат).

Ырлардын идеялык мааниси. Байыркы шаардын жаштыгы жана шаар тарыхындагы Ак-Бууранын орду. Акындын образдуу ойлорунун тактыгы, поэзияда кыскалыкка, таамайлыкка умтулуу.

Сооронбай Жусуевдин «Сулайман тоо» деген ырында акындын Сулайман тоону сүрөттөө бөтөнчөлүгү. Тоонун ар түрдүү касиеттери, эл жана Сулайман тоосу, оштуктардын Сулайман тоого мамилеси. Акындын уйкаштык куруу жагынан адистиги, сөз менен иштөө маданияты, тилдик бөтөнчөлүктөрү.

Бексултан Жакиев «Атанын тагдыры» (үзүндү) (2 саат).

Драмадагы чагылдырган окуялар. Согуштун жаш балага тийгизген таасири. Үй-бүлө темасы. Чоң ата – ата – бала – үчөөнүн биримдиги. Адамгерчилик жана карасанатайлык. Каармандардын кыймыл-аракеттери, мүнөздөрүнүн өзгөрүп, өсүп барышы. Согуш тууралуу аңгемелешүү. Класс сахнасында пьесаны даярдоо жана ал тууралуу талкуу жүргүзүү.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректик кайталоо (1 саат).

IV ЧЕЙРЕК

(9 саат)

ДҮЙНӨЛҮК АДАБИЯТ

И.А.Крылов. Тамсилдер: «Квартет», «Карышкыр менен козу», «Дуб алдындагы чочко», «Итканага түшкөн карышкыр» (3 саат).

Улуу орус тамсилчиси тууралуу маалымат. Тамсилдердеги аллегориялык образдар. Мораль. И.А.Крыловдун тамсилдериндеги элдүүлүк. Тамсилдердеги адам мүнөздөрүн ашкерелөө. Тилдик байлыктары.

Адабият теориясынан маалымат: Аллегориялык образдар.

Захиридин Султан Бабур «Бабур наме» (2 саат)

Бабур – акын жана мамлекеттик ишмер. Анын чыгармаларында кыргыз жеринин, элинин сүрөттөлүшү. «Бабур наменин» дүйнөлүк адабияттагы орду. Бийлик, адилеттик жана кара өзгөйлүк, алардын кармашы. Чыгарманынын стилдик-тилдик бөтөнчөлүктөрүн талдоо.

Адабият теориясынан маалымат: Диалог жана монолог.

А.Фирдоуси «Шахнаме» (2 саат)

Баатырдык дастандагы образдар. Каармандарды сүрөттөө чеберчилиги. Чыгарманын азыркы адамдарга айтар санаты.

Адабият теориясынан маалымат: Адабий каармандын мүнөзү.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректик жана жылдык кайталоо (1 саат).

Жалпы:

Чыгармаларды үйрөнүү үчүн – 26 саат;

Жазуу жумуштары үчүн – 4 саат;

Чейректик жана жылдык кайталоо үчүн – 4 саат.

ЖАТТООГО СУНУШ КЫЛЫНГАН ЧЫГАРМАЛАР:

«Кожожаш» (үзүндү)

Тоголок Молдо «Балдардын ыры», «Торпогум»

Жеңижок «Балалык» (үзүндү)

Касымалы Баялинов «Ажар» (үзүндү)

Жусуп Турусбеков «Энем» (үзүндү)

Чыңгыз Айтматов «Биринчи мугалим» (үзүндү)

Жолон Мамытов «Ата журт»

**Окуучулардын билимине, билгичтигине, ык-машыгууларына
коюлуучу талаптар:**

VII классты бүтүргөн окуучулар төмөнкүдөй билим, билгичтик, ык-машыгууларга ээ болушу керек:

- чыгарманы түшүнө билүү, түшүнгөнүн сөздүктөрдүн жардамысыз кыргызча айтып берүү;
- чыгарманынын тегин, түрүн, жанрын айырмалай алуу;
- чыгарманын башкы каармандарына мүнөздөмө бере билүү, образдарды талдоо, каармандарды салыштырып көрүү;
- кыргыз тилиндеги текстти сөздүктөрдүн жардамысыз өз эне тилине которуу;
- орус же өзбек (тажик) адабиятынан темасы, идеясы же сюжети окшош чыгармаларды белгилей алуу;
- окулган чыгарманын негизинде ар кандай жазуу иштерин кыргызча аткарууга жетишөө;
- окулган чыгарманын негизинде реферат, отзыв, аннотация жазуу;
- жаттоого берилген чыгармалардын тексттерин кыргызча шыдыр айтууга жетишүү;
- эпос («Кожожаш») айтуу.

VIII КЛАСС
(жыл бою 34 саат)

I ЧЕЙРЕК
(9 саат)

ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАРДАН

«МАНАС» - КЫРГЫЗ РУХУНУН ӨЧПӨС ЖЫЛДЫЗЫ
(«Манас» эпосу тууралуу маалымат жана эпостон үзүндүлөр)

«Манас» эпосу жана манасчылар жөнүндө түшүнүк (1 саат).

«Манас» эпосунун жаралашы, алгачкы манасчылар. Эпостун эл турмушундагы орду. Чыгарманын негизги темасы, идеясы, башкы каармандары. Эпостун негизги окуялары жана бөлүмдөрү. «Манас» үчилтигин жазып алуу иштеринин башталышы. Манасчылар Сагынбай, Саякбай. «Манас» эпосуна байланыштуу жаңы сөздөр. Манас угуу. «Манас» темасындагы фильмдерден үзүндү, сүрөттөр көрүү жана аларды талкуулоо.

Алтайдан Ала Тоого көчүү (1 саат).

Алтайдын көрүнүшү. Көч алдындагы жер чалгындоо. Ала-Тоодогу элдин абалы. Кыргыз көчүн көрсөтүүдөгү тилдик каражаттар. Көч камылгасы. Көчтүн жүрүшү. Көчкө катышкан кишилер жана унаалар. Манастын келбети, жүрүш-турушу.

Каныкейдин сарамжалы (1 саат).

Каныкейдин теги тууралуу маалымат. Жоокерчилик замандагы кыз-келиндердин милдети. Каныкейдин уздугу. Акылмандыктын даңазаланышы. Баатырдын жеңишиндеги анын аялынын орду. Каныкей тиккен буюмдар жана алардын сүрөттөлүшү. Улуттук кийимдердин чыгармадагы орду. Үзүндүнүн лексикасы: кесиптик сөздөр, архаизмдер.

«Семетей» эпосу (үзүндү) (2 саат).

Үзүндүлөрдүн кыскача мазмуну жана алардын идеясы. Семетейдин балалык чагы жана анын мекени тууралуу угушу. Окуялардын ырааттуулугу. Семетейдин сырткы көрүнүшү. Баланын баатырдыгы. Мекенчилдик туюму. Эл-жердин эркиндиги үчүн күрөшүү идеясы. Ата жана бала. Өз жери жана бөтөн жер. Баланын баатыр болуп калыптанышы. Каныкей, Сары таз ж.б. каармандар, алардын образын ачуу үчүн колдонулган көркөм сөз каражаттары.

«Сейтек» эпосу (үзүндү) (2 саат).

«Сейтек»—»Манас» эпосунун үчүнчү бөлүмү. Сунуш кылынган үзүндүнүн идеясы. Үзүндүнүн көркөмдүгү. Баатырдык жана кадыресе турмуш-тиричиликтик көрүнүштөр. Кыргыз элинин салттары, үрп-адаттары. Баатырдын айлана-чөйрөсү. Ички душмандар менен күрөшүү. Чыгарманын тили. Үзүндүнүн ыр түзүлүшү. Үзүндүнү аткаруу.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректик кайталоо (1 саат).

II ЧЕЙРЕК

(7 саат)

ОРТО КЫЛЫМДЫН ОРТОК АДАБИЙ МУРАСТАРЫНАН

Жусуп Баласагын «Кут алчу билим» (үзүндү) (1 саат).

Тандалган үзүндүдөгү тарбия берүү ойлору. Адамдын улуулугу – анын тазалыгында, ыймандуулугунда. Доордун мүнөзү жана түбөлүктүүлүк. Адилеттик, чынчылдык, достук тууралуу ойлор. Башкаруучулар жана башкарылуучулар.

Кашкарлык Мухмуд «Түрк сөздөрүнүн жыйнагы» (үзүндү) (1 саат).

Китептин баалуулугу. «Дивандагы» ыр түрмөктөрү. Түрк сөздөрү жана алардын изилдениши. Учурдагы колдонулган сөздөр менен салыштырып практикалык иштерди жүргүзүү.

УЛАМЫШКА АЙЛАНГАН АКЫНДАР

Кет Бука «Айгандын баласынын өлгөнүн угузганы», Асан Кайгы. Ырлары (1 саат).

Кет Буканын ырынын тарыхый негизи. Өлүмдү угузуунун шарты жана аны Кет Буканын аткарышы. Кайгыны кабарлоонун поэтикалык каражаттары. Асан Кайгыныны ырлардагы бийик гуманисттик рух. Жан дүйнөнүн тазалыгы, аруулук, актык. Экологиялык, ыймандык ойлор.

ЭЛДИК ЫРЧЫЛАРДЫН ЧЫГАРМАЛАРЫНАН

Калыгул Бай уулу. Калыгулдун масели (1 саат).

Акындын ырларынын наркы. Куттуу сөздүн куну. Дидактикалык маани-маңызы. Адам – бул дүйнөнүн башкы тирөөчү. Ыймандуулук. Чыгармадагы сөздөрдүн маанилери.

Арстанбек Буйлаш уулу «Санат» (1 саат).

Арстанбек Буйлаш уулунуну санаттарындагы ынтымак, ыйман, ырыс, адамгерчилик–санаттардын башкы темасы. Санат ырларындагы стилдик өзгөчөлүктөр. Кыргыз элинин ой жүгүртүү маданияты – санаттарда.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректик кайталоо (1 саат).

III ЧЕЙРЕК

(9 саат)

КЫРГЫЗ ЖАЗМА АДАБИЯТЫНАН

Мукай Элебаев «Узак жол» (үзүндү) (2 саат).

Эл башынан өткөргөн оор турмуш картинасы. Эркиндик, Атажурт темасы. Жетимчилик, анын кесепети реалисттик боёктордо. Чыгармадагы таптык жиктелүүлөр. Каармандардын мүнөздөрүнүн айрымачылыктары. Жазуучунун тили.

Касымалы Жантөшев «Каныбек» (үзүндү) (2 саат).

Үзүндүнүн негизги мазмуну. Жазуучунун турмуш көрүнүштөрүн ачып берүүдөгү стилдик бөтөнчөлүгү. Каармандарды мүнөздөө. Жомоктук мотивдер. Чыгармадагы тилдик байлыктар.

Алыкул Осмонов «Бөбөккө», «Адамзат», «Тирүүлүк», «Коштошуу», «Өзүмдү өзүм», «Мен кыргыздын акыны», «Музыка» (2 саат).

Алыкул Осмоновдун кыргыз поэзиясындагы жаңычылыгы. Лирикаларындагы лирикалык образдын ачылышы, акындык ички толгонуулар, предметтүүлүк. Ырлардагы көркөм боёктор. Акындын Атажурт, адамдык жана акындык парз-милдет жөнүндөгү ырларындагы гуманисттик ойлор, граждандуулук, патриоттуулук, психологизм. Философиялык лирикаларындагы ойлорунун тереңдиги, акындык жүзүнүн тазалыгы, табигыйлыгы, өмүр жана өлүм карама-каршылыктарынын терең иштелиши, кайраттуулугу, оптимисттик духу. Акындын ырларынын жөнөкөйлүгү. Образдуулук, конкреттүүлүк. Атуулдук милдет жана адамдык парз. Улуулук жана сулуулук. Образ ачуудагы колдонулган ыкмалар. Ойлордун тереңдиги.

Төлөгөн Касымбеков «Туулган жер» (үзүндү) (1 саат).

Табият көрүнүшүн чагылдырууда жазуучунун сүрөткерлик өзгөчөлүгү. Жердин сулуулугун жалпы ааламдын сулуулугу менен гармонияда кароо идеясы. Элдик салт-санаалар, элдик маданият – тууган жердин ажыралгыс бөлүгү. Адамдардын мамилесин, адамгерчиликтин жөнөкөй бир көрүнүштөрүн чагылдыруу. Каармандардын сүйлөшүүлөрү, пейзаждык сүрөттөөлөр.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректик кайталоо (1 саат)

IV ЧЕЙРЕК (9 саат)

Чыңгыз Айтматов «Саманчынын жолу» (үзүндү) (2 саат).

Чыгармадагы адамдын улуулугу тууралуу ойлор. Майтарылбас эрк жана адамдын трагедиясынын чексиздиги. Эне жана бала. Согуштун алыскы айылга таасири. Жазуучунун тил байлыктары, диалог куруу чеберчилиги, сүрөттөөлөрүнүн ар түрдүүлүгү, шарттуулук ыкмасынын мүмкүнчүлүгү.

ДҮЙНӨЛҮК АДАБИЯТ

Саади Ширази «Бостон» (тандалган үзүндүлөр) (1 саат)

Чыгармадагы адеп-ахлактын идеялар. Чыгыш элдеринин притчаларын жана аңгемелерин автордун колдонуу чеберчилиги. Ар бир аңгеменин моралы жана бейттердин мааниси. Элдик идеялардын, макал-ылакаптарды колдонулушу.

Адабият теориясынан маалымат: Бейт

Мавлана Джалал ад-Дин Руми «Маснави» (тандалган үзүндүлөр) (2 саат).

Руминин дүйнөлүк маданияттагы орду. «Маснави» деген чыгармасынын жазылыш, элге тараш тарыхы. Тарбия берүү идеялары. Чыгарманын формасы. Реалисттик жана натуралисттик сүрөттөөлөр. Чыгыштык мотивдер. Поэзия менен прозанын ширеши. Руминин гуманизми.

Адабият теориясынан маалымат: Суфисттик адабият

А.П.Чехов «Каштанка» (2 саат)

Аңгемедеги адам жана жаныбар темасы. Катаал турмуш жана андагы жашоо үчүн күрөш. Гуманисттик идеялар. Жазуучунун чеберчилиги

Адабият теориясынан маалымат: Аңгеме.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректтик жана жылдык кайталоо (1 саат).

Жалпы:

Чыгармаларды үйрөнүү үчүн – 26 саат;

Жазуу жумуштары үчүн – 4 саат;

Чейректтик жана жылдык кайталоо үчүн – 4 саат.

ЖАТТООГО СУНУШ КЫЛЫНГАН ЧЫГАРМАЛАР:

«Манас» (үзүндү)

«Курманбек» (үзүндү)

«Жылан чакканда айтыла турган дарым», «Кара курт чакканда айтыла турган дарым»

Жусуп Баласагын «Кут алчу билим» (үзүндү)

Асан Кайгы Ырлары (үзүндү)

Калыгул Бай уулу Калыгулдун масели (үзүндү)

Арстанбек Буйлаш уулу «Санат» (үзүндү)

Алыкул Осмонов «Бөбөккө», «Адамзат», «Тирүүлүк», «Коштошуу», «Өзүмдө өзүм», «Мен кыргыздын акыны», «Музыка»

Чыңгыз Айтматов «Саманчынын жолу» (үзүндү)

**Окуучулардын билимине, билгичтигине,
ык-машыгууларына коюлуучу талаптар:**

VIII классты бүтүргөн окуучулар төмөнкүдөй билим, билгичтик, ык-машыгууларга ээ болушу керек:

- көркөм чыгармалардагы сүрөттөөлөрдүн, баяндоолордун, ой жүгүртүүлөрдүн маанисин билүү, кыргыз тилинде жана өзү окуган тилде тексттин маанисин айтып берүү;
- текстти өз тилине эркин которуу;
- чыгарманын темасын, идеясын аныктай алуу;
- тексттен түшүнбөгөн сөздөрүн сөздүктөрдөн табууга жетишүү;
- каармандардын иш-аракетин, мүнөзүн, образдарды талдай билүү;
- өзү окуп жаткан тилдин адабиятындагы темасы, идеясы, сюжети окшош чыгармалар менен салыштыра алуу;
- орто кылымдардагы тарыхый мурастар, жазма адабият жана төкмөчүлүк тууралуу түшүнүккө ээ болуу;
- жаттаган чыгармаларды кыргызча көркөм айтып берүү;
- тексттердин негизинде мамлекеттик тилде жазма иштердин ар кандай формаларын аткара билүү;
- Манас айта билүү ж.б.

IX КЛАСС

(жыл бою 34 саат)

I ЧЕЙРЕК

(9 саат)

ЭЛДИК АКЫНДАРДЫН ЧЫГАРМАЛАРЫНАН

Токтогул ырчы (Сайдали уулу) «Соңку ыр», «Жаныбек ханга айтканы», «Жаныбек ханды табалап ырдаганы» (1 саат).

Аты уламышка айланган ырчы жашаган доор жана ошол доордун анын ырларында чагылдырылышы. Чыгармаларынын идеясы, темасы. Ойлорунун таамайлыгы, чечкиндүүлүгү, позициясынын бекемдиги. Көркөм табылгалары.

Молдо Нияз «Даткайым» (1 саат).

Аялзаттын сынын даңазалаган чыгарма, андагы аял, эне, жар, сулуулук, акылмандык, адамгерчилик жөнүндө ырчылык көз караш. Акындын лексикасын, стилистикасын башка тилдер менен салыштыруу.

Коргоол Досу уулу «Токтогул дүйнөдөн өткөндө Корголдун айткан кошогу» (1 саат).

Ырдын тарыхый негизи. Токтогулдун тагдырынын татаалдыгы жана аны Коргоолдун туя билиши, элге жеткире алышы. Учурашуу ырынын салттарынын сакталышы. Кошок – адабий жанр катары жана эл турмушундагы кошоктордун ролу. Коргоолдун кошогунун стилдик бөтөнчөлүктөрү.

Эшмамбет Байсейит уулу «Көркөмүн сонун, алайлык», «Кеңкол», «Касиеттүү жер эне», «Кеминим жердей жер экен» (1 саат).

Кыргыз жеринин ар кайсыл аймактарынын поэтикалык образы – элдик ырчынын чагылдыруусунда. Жер жана эл биримдиги. Ар бир жердин артыкчылыктары, касиеттери. Жер байлыктары. Эшмамбеттин ырлары жана азыркы экологиялык кырдаал. Ырлардын көркөмдүк наркы.

Тоголок Молдо «Алкы жаман карышкыр», «Арстандын күчүгүн асыраган мышык» (тамсилдер) (1 саат).

Кыргыз адабиятындагы тамсил жанры жана Тоголок Молдонун тамсилдери. Тамсилдердеги каймана образдар. Каармандардын сүйлөшүүлөрү. Ачкөздүктүн, алкы бузуктуктун ашкерелениши. Тамсилдерди ролдоштуруп аткаруу. Чыгармалардын тилин талдоо.

КЫРГЫЗ ЖАЗМА АДАБИЯТЫНАН

К.Акиев «Баскан жол» (үзүндү) (2 саат)

Үзүндүдө акын өзү көрүп-билген турмуш көрүнүшү. Баяндоонун мемуардык мүнөзү. Каармандарды сүрөттөөнүн ачыктыгы, тактыгы, окуяларды берүүдөгү ырааттуулук.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректик кайталоо (1 саат).

II ЧЕЙРЕК

(7 саат)

Жоомарт Бөкөнбаев «Жайдын кечи», «Кышкы тоо» (1 саат).

Жоомарт Бөкөнбаевдин пейзаждык лирикаларындагы каарман. Жаратылышты жандандыруу үчүн акын колдонгон ыкмалар. Салыштыруулар. Бир менен сүрөт тартуу, ал үчүн колдонгон сөз-боёктор.

Аалы Токомбаев «Мезгил учат» (үзүндү) (2 саат).

Чыгарманын тарыхый-биографиялык негизи. Прототип түшүнүгү. Доордун реалдуу картинасы жана каармандын калыптануусуна таасир эткен шарттар. Оор күндөрдөгү балалык. Түштүк Кыргызстандын адамдарынын эмгекчилдиги, мээнеткечтиги. Кыргыз интеллегенциясынын пайда болушу. Сүрөтчүнүн басып өткөн жолу – чыгарманын негизги сюжети. Повесттин тили. Диалогдор жана монологдор. Көркөм деталдар. Образдар. Сөз күчү.

Алыкул Осмонов «Кыргыз тоолору» (1 саат).

Кыргыз тоолорунун көркөм сүрөтү. Салыштыруулардын таамайлыгы. Тоонун образы. Адам жана тоо. Акындын чеберчилиги, анын ыр түзүү ыкмалары.

К.Каимов «Омор агай» (1 саат)

Омор агайдын мектепке келиши. Мурдагы окуу менен азыркыны салыштыруу. Жаңы мектептин жаңы окуусу. Омор агайдын билим берүүгө ынтызарлыгы, балдар менен, ата-энелер менен мамилеси. Мугалимдин образы. Жазуучунун баяндоо өзгөчөлүгү.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректик кайталоо (1 саат).

III ЧЕЙРЕК

(9 саат)

Жалил Садыков «Манастын уулу Семетей» (үзүндү) (2 саат).

Драманын эпостук негизи. Семетейдин алыс жердеги балачагы жана Мекенди тую сезими. Атажуртту коргоо, азат кылуу идеясы. Баатырдык, айкөлдүк, эрдик темалары. Тууган жерге кусалык, тууган жердин ыйыктыгы. Тулпарлар. Акылмандар. Улуулар жана кичүүлөр байланышы. Драманы сахналаштыруу.

Чыңгыз Айтматов «Бетме бет» (үзүндү) (2 саат).

Улуу Атамекендик согуш учурунун реалдуу картинасынын чыгармага негиз болушу. Ысмайыл жана Сейде: мүнөздөрдүн эволюциясы. Согуш учурундагы кыргыз айылынын картинасы. Каармандардын портрети. Пейзаждык сүрөттөөлөрдүн чыгармадагы мааниси. Бозгундук жана мекенчилдик. Адам – Мекен – коом түшүнүктөрү, алардын биримдиги, гармониясы. Учур жана тагдыр. Чыгармадагы монологдор, диалогдор, сүрөттөө каражаттары. Жазуучунун тил байлыктарды колдонуусун талдоо. Өзбек (тажик) тилине которулган повесть менен кыргыз тилиндегисин салыштыруу.

Мурза Гапаров «Наташа Ростованын биринчи балы» (1 саат).

Жаш адамдын дүйнөсүн берүүдөгү жазуунун чеберчилиги. Диалогдор. Баяндоонун кыскалыгы, тактыгы, предметтүүлүгү. Автордун каармандын ички дүйнөсүнө кирүү бөтөнчөлүгү.

Төлөгөн Касымбеков «Сынган кылыч» (үзүндү) (2 саат).

Романдын үзүндүсүнүн көтөргөн темасы. Автордук идея, ошол идеяны ишке ашыруу үчүн тандалган турмуш көрүнүштөрү. Каармандардын образын чагылдырууда жазуучунун сүрөткерлик өзгөчөлүгү. Элдик салт, үрп-адаттар. Бийлик, байлык. Адамдардын тагдырлары. Каармандардын сүйлөшүүлөрү – алардын образдарын ачуунун негизги каражаттары. Чыгармадагы пейзаждык сүрөттөөлөр. Сырткы портреттер аркылуу каармандардын ички дүйнөсүн ачуу. Тексттин тилдик бөтөнчөлүктөрү. Котормосун салыштыруу.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректик кайталоо (1 саат).

IV ЧЕЙРЕК

(9 саат)

Шайлообек Дүйшеев «Кайдыгерлик» (1 саат).

Ырдын идеясы – турмуштук көрүнүштөргө кайдыгер болбоо. Улуттук аң-сезим, улуттук тил жана алардын азыркы абалын публицистикалык маанайда берүү. Жаштар жана алардын бүгүнкү жашоо образы. Автордун чакырыгы. Акындын чакырыктык-публицистикалык стилин талдоо

ДҮЙНӨЛҮК АДАБИЯТ

Абай «Кырк насаат» (тандалган үзүндү) (2 саат)

Абай Кунанбаев – казак элинин акыны, агартуучусу, музыканты, ойчулу, коомдук ишмери. Акындын чыгармасындагы элдик педагогика жана фольклордун таасири. Адам болуу тууралуу идеялар жана алардын эл турмушундагы мааниси. Акындын философиялык ойлорунун бүгүнкү күндөгү мааниси.

Адабият теориясынан маалымат: Дидактикалык чыгарма.

И.С.Тургенев «Муму» (2 саат)

Повесттеги реалдуулук. Турмуштук жана нравалык сүрөттөлөр. Герасимдин адептик белгилери. Герасим жана Муму. Гуманизм идеясы. Азап тартуу жана ташбоордук. Автордук позиция.

Адабият теориясынан маалымат: Повесть.

А.П.Чехов «Семиз жана арык» (1 саат)

А.П.Чехов жана дүйнөлүк адабияттагы аңгеме жанры. Адам жана анын ар кандай ситуациялардагы аракеттери. Жазуучунун адам мүнөзүн ачуу чеберчилиги.

Адабият теориясынан маалымат: Көркөм деталь.

А.Баймухаметов. «Жомоксуз өткөн балалык» (2 саат).

Коомдун социалдык көйгөйлөрү, балдардын тагдыры, ата-эненин орду тууралуу автордун ой жүгүртүүлөрү.

Адабият теориясынан маалымат: Рубаи.

Жазуу иши (эссе, баяндама, дил баян ж.б.) (1 саат).

Чейректик жана жылдык кайталоо (1 саат).

Жалпы:

Чыгармаларды үйрөнүү үчүн – 26 саат;

Жазуу жумуштары үчүн – 4 саат;

Чейректик жана жылдык кайталоо үчүн – 4 саат.

ЖАТТООГО СУНУШ КЫЛЫНГАН ЧЫГАРМАЛАР:

Коргоол Досу уулу «Токтогул дүйнөдөн өткөндө Корголдун айткан кошогу» (үзүндү)

Тоголок Молдо «Алкы жаман карышкыр», «Арстандын күчүгүн асыраган мышык»

Жоомарт Бөкөнбаев «Жайдын кечи», «Кышкы тоо»

Аалы Токомбаев «Мезгил учат» (үзүндү)

Алыкул Осмонов «Кыргыз тоолору»

Сүйүнбай Эралиев «Бүбүсара» (үзүндү)

Жалил Садыков «Манастын уулу Семетей» (үзүндү)

Шайлообек Дүйшеев «Кайдыгерлик»

Окуучулардын билимине, билгичтигине, ык-машыгууларына коюлуучу талаптар:

*IX классты бүтүргөн окуучулар төмөнкүдөй билим, билгичтик, ык-машыгууларга
ээ болушу керек:*

- төкмө ырчылык өнөр менен жазма акын-жазуучулардын чыгармачылыгынын өзгөчөлүктөрүн айырмалай билүү;
- үйрөнүлүп жаткан чыгарманын тексттик, түрлүк, жанрдык айырмачылыгын билүү;
- тексттеги сөздөрдү эркин которо алуу;
- чыгарманын негизинде ар кандай жазуу жумуштарын аткарууга жетишүү;
- жаттоого берилген чыгармаларды көркөм, шыдыр айта алуу;
- тексттин планын түзө алуу, пландын негизинде оозеки жана жазуу жумуштарын жүргүзүү;
- өз тилиндеги адабиятта үйрөнүлүп жаткан чыгармага окшоштугу бар чыгармаларды таба билүү;
- тексттен таяныч сөздөрдү таап чыгуу;
- тексттеги көп колдонулган жана аз колдонулган сөздөрдү белгилөө;
- прозалык тексттеги чыгармаларды драмалык текке кыргыз тилинде айланып жаза алуу;
- чыгармаларды тарыхый окуялар менен салыштыра билүү.

ЭКИНЧИ ВАРИАНТ («Б» ВАРИАНТЫ)²

VII КЛАСС (34 СААТ)

ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАРДАН

Эмгек ырлары: «Оп, майда», «Шырылдаң», «Тон чык» (1 саат)

² Бул программа кыргызчаны бир кыйла жакшы өздөштүргөн, кыргыз тилинде баарлашкан чөйрөдө жашаган орус, же өзбек, же тажик мектептеринин (класстарынын) окуучуларына ылайыкталды

Эмгек ырларынын келип чыгышы, функциясы, ыргагы. Кыргыз элиндеги эмгектин негизги түрлөрү. Балдарга таалим-тарбия берүүдө эмгек ырларынын мааниси. Эмгек процессии жана оозеки адабият. Эскирип, колдонуудан чыккан сөздөр.

Оюн ырлары: «Селкинчек» (1 саат)

Оюн ырларынын түрлөрү, кызматы жана аткарылыш учурлары. Селкинчек ырынын чыгышы, анын ыргагы, күүсү, музыкалуулугу. Ырдагы диалогдук речь.

Ырым ырлары: «Кылоо-кылоо», «Козу телүү» (1 саат)

Кыргыз элинин ырым-жырымдары жана алардын фольклордук чыгармаларда калтырган изи. Ырым ырларынын чыгышы, мааниси, аткарылыш учурлары. Ырымдардагы элдин тотемдик, мифологиялык түшүнүктөрү.

Дарым ырлары: «Жылан чакканда айтыла турган дарым», «Кара курт чакканда айтыла турган дарым» (1 саат)

Элдик медициналык түшүнүктөр жана алардын поэтикалык чагылдырылышы. Дарым ырларынын функциясы. Ырлардын поэтикасы жана азыркы турмуш менен байланышы.

Санат, насыят, терме ырлары (1 саат)

Санат, насыят, терме ырларынын жанрдык белгилери: жакындыктары, айрымасы, дидактикалык функциясы. Мындай ырлардагы ойлор жана көркөм сөз.

Жомоктор: «Ынтымак», «Куштардын чатагы», «Кырк ууру жана Алымкул» (3 саат)

Жомоктордогу идея жана бөтөнчөлүктөр. Ачкөздүктүн, караниеттиктин ашкерелениши. Достук, чындык, ынтымак тууралуу ойлорду алдыга сүрөө. Акыл менен жеңишке жетишүү. Жомоктун каармандары. Каармандардын речи.

ЭЛ АКЫНДАРЫНЫН ЧЫГАРМАЛАРЫНАН

Т.Сатылганов «Кетмен-Төбөнү көргөндө» (1 саат)

Тууган жерге болгон сүйүү. Жердин көрүнүшү. Кусалык, сагыныч идеясы. Акындын ички сезимдеринин күчтүүлүгү. Жердин көрүнүшүн сүрөттөөдө акын колдонгон поэтикалык саптар жана образдар.

Тоголок Молдо «Бөдөнөнүн түлкүнү алдаганы» (1 саат)

Айла, амал жана акылдуулук. Түлкүнүн жана бөдөнөнүн сүйлөшүүлөрү. Чындыктын жеңиши. Кайманалуулук.

К.Акиев «Балдарга» (1 саат)

Ырдагы насаат. Балдарга жана жаштарга коюлуучу талаптар: эл-жерин сүйүү, ыйман-ынсаптуу, адептүү болуу. Азыркы балдар менен өткөн кылымдагы балдарды салыштыруу.

КЫРГЫЗ ЖАЗМА АДАБИЯТЫНАН

Ж.Бөкөнбаев «Жылан менен бака» (1 саат)

Тамсилдеги кайманалуулук. Каармандардын мүнөз, аракеттери. Адилеттик, тазалык, акниеттүүлүк жана адилетсиздик, бузуктук, булганычтык. Жаныбарлардын жашоо үчүн күрөшү.

Ш.Бейшеналиев «Мүйүздүү козу» (2 саат)

Кыргыз балдарынын турмушунун бир үзүмү. Чыгармадагы жаратылыш, Адам темасы. Баланын гумандуулугу. Мал чарбачылыгы жана анын эл турмушундагы мааниси. Жайлоо турмушуна, мал чарбачылыгына байланыштуу түшүнүктөр.

Ч.Айтматов «Бугу эне» (3 саат)

Уламыштын адеп-ахлакка тарбиялоочу күчү. Чыгармадагы каармандар. Жаратылышты сүрөттөөлөр. Энесай жана Ысыккөл. Балдардын баёолугу. Согуш жана анын кесепеттери. Гумандуулук жана патриоттуулук тууралуу ойлор. «Ак кеме» фильми боюнча аңгемелешүү жана жазуу жумуштары.

К.Эсенкожоев «Көк кытан», «Ителги», «Үкү», «Кара карга» (1 саат)

Канаттуу куштар, алардын тиричилиги, өзгөчөлүктөрү. Жаныбарларды сүрөттөөдөгү колдонулган поэтикалык каражаттар жана аларды өздөштүрүү боюнча тилдик көнүгүүлөр.

Ж.Абдыкалыков «Ысык-Көлүм – Мекеним» (1 саат)

Ысык-Көлдүн сулуулугу, ыйыктыгы. Табияттын көркү. Балдардын Ата мекенге болгон сүйүүсү жана кызыктуу окуялары.

А.Кыдыров «Жаңылмачтар», «Бөдөнөнүн ыры» (1 саат)

Жаңылмачтар – тапкычтыкка жана сөз маанисин билүүгө, речти жатыктырууга үйрөтүүчү жанр. Бөдөнө жана анын ырынын мааниси. Жаңылмач айтуу боюнча жарыш жүргүзүү менен кыргыз тил байлыктарын өстүрүү.

А.Рыскулов «Ат сыйлаган жөө баспайт», «Тилин бил» (1 саат)

Ат жабдыктарынын аталышы, атка мамиле, тил билүүнүн мааниси. Акындын ырларындагы кыргыз элинин улуттук каада-салты, элдик педагогикасы.

С.Рысбаев «Кызгалдактуу талаа» (1 саат)

Аңгеменин окуялары, сюжети, экологиялык проблемалар жана балдардын сезимин, тапкычтыгын өстүрүү. Аселдин жоруктары, анын чоңдор менен мамилеси. Жаңы сөздөр менен практикалык иш жүргүзүү.

ДҮЙНӨЛҮК АДАБИЯТТАН

Ли Бай «Тоодогу үйгө кайтканда», «Түнкү чоор», «Көк кашка өзөн тууралуу ыр», «Аккан суу» (1 саат).

Ырлардагы кытай жеринин кооздугу. Адам жана жаратылыш. Пейзаждык лирикалардагы акындын чеберчилиги.

Р.Гамзатов. «Менин Дагстаным» (2 саат)

Акындын ойлорунун таамайлыгы. Тил, эл, салт тууралуу ой жүгүртүүлөр. Автордун образ түзүү чеберчилиги.

Назым Хикмет. «Мажүрүм тал», «Мамедке акыркы катым» (1 саат)

Түрк акынынын ойлорунун өз мезгили үчүн актуалдуулугу. Акындын тагдырынын ырларында чагылдырылышы. Лирикалык каармандын образы. Образдуулук.

Чыгармаларды үйрөнүү үчүн – 26 саат;

Жазуу жумуштары үчүн – 4 саат;

Кайталоо үчүн – 4 саат.

ЖАТТООГО СУНУШ КЫЛЫНГАН ЧЫГАРМАЛАР:

Эмгек ырлары: «Оп, майда», «Шырылдан», «Тон чык»;

Оюн ырлары: «Селкинчек»;

Ырым ырлары: «Кылоо-кылоо», «Козу телүү»;

Дарым ырлары: «Жылан чакканда айтыла турган дарым», «Кара курт чакканда айтыла турган дарым»;

Санат, насыят, терме ырлары;

К.Акиев «Балдарга»;

А.Рыскулов «Ат сыйлаган жөө баспайт», «Тилин бил».

ОКУУЧУЛАРДЫН БИЛИМИНЕ, БИЛГИЧТИГИНЕ, ЫК- МАШЫГУУЛАРЫНА КОЮЛУУЧУ ТАЛАПТАР:

VII классты бүтүргөн окуучулар төмөнкүдөй билим, билгичтик, ык-машыгууларга ээ болушу керек:

- чыгарманы түшүнө билүү, түшүнгөнүн сөздүктөрдүн жардамы менен кыргызча айтып берүү;
- чыгарманынын тегин, түрүн, жанрын айрымалай алуу;
- чыгарманын башкы каармандарына мүнөздөмө бере билүү;
- кыргыз тилиндеги текстти сөздүктөрдүн жардамы менен орус тилине которуу;
- орус адабиятынан темасы, идеясы же сюжети окшош чыгармаларды белгилей алуу;
- окулган чыгарманын негизинде жазуу иштерин кыргызча аткарууга жетишүү;
- жаттоого берилген чыгармалардын тексттерин кыргызча шыдыр айтууга жетишүү;
- макал-ылакап, табышмак, жаңылмактарды айырмалай алуу жана ар бирине мисал таба билүү.

VIII КЛАСС (34 СААТ)

ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАРДАН

«Толубай сынчы» (элдик уламыш) (1 саат)

Элдик уламыштардын мааниси. Саяпкерлик жана анын таамайлыгы үчүн жазага кирептер болуу. Бийлик, байлык жана өнөр адамынын чындыкка умтулуусу. Саяпкер-сынчылардын кыргыз элинин турмушундагы ролу жана бүгүнкү абалы тууралуу аңгеме жүргүзүү.

ЭЛДИК ЫРЧЫЛАРДЫН ЧЫГАРМАЛАРЫНАН

Т.Сатылганов Санат ырларынан (1 саат)

Элдик тарбиянын салттарын акындын улантышы, жакшылык жана жамандык тууралуу ойлор. Ырлардын тарбиялык мааниси.

Б.Алыкулов Насыят ырларынан (1 саат)

Барпы – этнопедагог акын. Ырларындагы Адам жана анын кандай болушу керектиги тууралуу түшүнүктөр. Диалектилик, тилдик өзгөчөлүктөр.

Тоголок Молдо «Үркөрдүн кызы үлпүлдөк сулуу» (1 саат)

Жомоктун негизги окуясы. Чыгарманын мифтик мааниси. Кыргыз элинин астрономиялык түшүнүктөрү. Асман телолору жана кыргыз жергеси. Жомоктун идеясы.

КЫРГЫЗ ЖАЗМА АДАБИЯТЫНАН

А.Токомбаев «Күздө» (1 саат)

Күз мезгилинин көркөм сүрөтү. Кыргыз жергесиндеги күз. Күз – күрөш. Бул мезгилдин негизги белгилери. Окуучулардын күзгү жумуштары. Күз тууралуу аңгемелер.

К.Тыныстанов «Көмөч», «Кичинекей акылман» (1 саат)

Айлакерлик, акылмандуулук. Элдик салттар. Түлкү, абышка-кемпир жана жылкычы. Көмөчтүн каймана образы. Аңгемедеги диалогдук речь. Сүйлөшүүлөрдү өздөштүрүү. Мораль – макалдын мааниси. «Асыл таштан чыгат, акыл баштан чыгат» деген макалдын «Кичинекей акылмандагы» орду. Баланын тапкычтыгы, акылмандыгы. Кыргыздын кудалашуу ырасымы. Кудалашуу, куда, кудагый, сеп ж.б. тууралуу аңгемелешүү.

Т.Сыдыкбеков «Энелик сезим», «Аман калат эле» (2 саат)

Жазуучу тарабынан эне жана бала мамилесинин берилиши. Деталдарда образдын ачылышы. Каармандардын речи, автордук сүрөттөөнүн таамайлыгы. Жылан жана торгой – табияттын бир макулуктары экендиги. Жашоо үчүн күрөш. Торгойдун жакшылыгы. Гуманизм темасы. Адам жана жаратылыш. Жазуучунун тил байлыктарын талдоо.

А.Осмонов «Атажурт» (1 саат)

Акындын ырынын пафосу – Атажуртту даңазалоо. Мекен үчүн баарына даяр турган акындык позициясы. Атажуртту салыштыруу. Туулган жердин баасы, баркы, улуулугу, сулуулугу.

Ж.Бөкөнбаев «Чептен эрдин күчү бек» (2 саат)

Жомоктогу идея – эр жигиттин эли үчүн керектиги. Патриоттуулук. Эне менен баланын диалогунун мааниси. Жомоктук мотивдер. Идеянын бүгүнкү күндөгү актуалдуулугу.

М.Алыбаев «Ала-Тоого» (1 саат)

Алатоо – биздин Мекенибиз. Ала-Тоонун көркү жана ошол кооздукту түзгөн нерселер. Сулуулук жана андагы Адам. Ала-Тоо тууралуу аңгемелешүү жана жазуу жумуштары.

Т.Байзаков «Январь» (1 саат)

Бул мезгилдин өзгөчөлүктөрүн ачып берүүдө акындын табылгалары. Январдын башка айлардан артыкчылыгы жана белгилери. Суукту көрсөтүү үчүн колдонгон тилдик каражаттар.

Ч.Айтматов «Эрте келген турналар» (3 саат)

Чыгарманын үзүндүсүнүн кыскача мазмуну. Каармандардын жүрүш-турушу, бири-бирине мамилеси. Ата жана Бала – кыргыз элдик педагогикасында. Ат багуу. Согуш жана анын жаңырыгы. Аксай «десанттары». Чоңдор жана балдар. Каармандардын жана автордун речи. Табиятты сүрөттөө. Балдардын сүйлөшүүлөрүнүн бөтөнчөлүктөрү.

Б.Жакиев «Атанын тагдыры» (2 саат)

Драмадагы чагылдырган окуялар. Согуштун жаш балага тийгизген таасири. Үй-бүлө темасы. Чоң ата – ата – бала – үчөөнүн биримдиги. Адамгерчилик жана карасанатайлык. Согуш тууралуу аңгемелешүү.

Ж.Мавлянов «Нан» (2 саат)

Нанды адамдардын ыйманын ачып берүүнүн каражаты катары колдонушу. Нандын улуулугу, ыйыктыгы. Аңгемедеги нанга мамиле аркылуу азыркы жаштарга ыймандык насаат айтуу.

Т.Кожомбердиев «Апа колун», «Беш манжа» (1 саат)

Ырдагы эненин улуулугун көрсөтүү. Мээримдүүлүк, акниеттүүлүк темасы. Апанын колун жана беш манжаны сүрөттөөдө акындын табылгалары, сөз байлыктары. Эне тууралуу аңгеме жүргүзүү.

Э.Ибраев «Жаа, жаа, ак карым», «Күн үтүктөй баштады», «Жамгыр» (1 саат)

Акындын табият көрүнүштөрүн сүрөттөө чеберчилиги. Жаратылыш жана Адам гармониясы. Табияттын тазалыгы. Экологиялык жактан тарбиялоо үчүн ырлардын мааниси.

Ж.Мамытов «Атажурт», «Ат жабдыксыз ат жайдак» (1 саат)

Акындын ырындагы Атажурттун көрүнүшү. Атуулдук сүйүү жана Атажурт. Ат – адамдын канаты. Атажуртту, атты салыштыруу жана сактоо үчүн колдонгон сөздөр жана сөз айкаштары.

ДҮЙНӨЛҮК АДАБИЯТТАН

Ш.Руставели. «Жолборс терисин жамынган баатыр» (2 саат).

Шота Руставели жашаган мезгил жана поэманын жазылуу тарыхы, кыргыз тилине которулушу. Поэмадагы патриотизм, гуманизм, сүйүү, достук идеяларынын даңазаланышы. Образдар системасы, алардын бири-бири менен байланышы. Поэманы которуудагы А.Осмоновдун чеберчилиги.

А.Баймухаметов. «Таштабачы, апак!» (2 саат).

Коомдун социалдык көйгөйлөрү, балдардын тагдыры, ата-эненин орду тууралуу автордун ой жүгүртүүлөрү.

Чыгармаларды үйрөнүү үчүн – 26 саат;

Жазуу жумуштары үчүн – 4 саат;

Кайталоо үчүн – 4 саат.

ЖАТТООГО СУНУШ КЫЛЫНГАН ЧЫГАРМАЛАР:

А.Токомбаев «Күздө»;
Ж.Мамытов «Ата журт»;
А.Осмонов «Ата журт»;
Ч.Айтматов «Эрте келген турналар» (үзүндү);
Т.Байзаков «Январь»;
Т.Кожомбердиев «Апа колу» (үзүндү);
М.Алыбаев «Алатоого».

ОКУУЧУЛАРДЫН БИЛИМИНЕ, БИЛГИЧТИГИНЕ, ЫК- МАШЫГУУЛАРЫНА КОЮЛУУЧУ ТАЛАПТАР:

VIII классты бүтүргөн окуучулар төмөнкүдөй билим, билгичтик, ык-машыгууларга ээ болушу керек:

- көркөм чыгармалардагы сүрөттөөлөрдүн, баяндоолордун, ой жүгүртүүлөрдүн маанисин билүү, кыргыз тилинде жана орус тилинде тексттин маанисин айтып берүү;
- чыгарманын темасын, идеясын аныктай алуу;
- тексттен түшүнбөгөн сөздөрүн сөздүктөрдөн табууга жетишүү;
- каармандардын иш аракетин, мүнөзүн талдай билүү;
- орус адабиятындагы темасы, идеясы, сюжети окшош чыгармалар менен салыштыра алуу;
- төкмөчүлүк тууралуу түшүнүккө ээ болуу;
- жаттаган чыгармаларды кыргызча көркөм айтып берүү;
- тексттердин негизинде мамлекеттик тилде жазма иштерди аткара билүү.

IX КЛАСС (34 СААТ)

ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАРДАН

«Кожожаш» (тандоо боюнча үзүндү) (2 саат)

Эпостун үзүндүсүндөгү кыргыз жергеси, табият жана адам. Адамдын жаратылышка кол салышы жана анын акыбети. Аңчылык, ачкөздүк, жашоо үчүн күрөш. Мифологиялык түшүнүктөр. Мергенчиликке байланыштуу сөздөр жана кыргыз жеринин географиясы.

«Манас» (тандоо боюнча үзүндү) (3 саат)

Үзүндүнүн темасы жана андагы коюлган идея. Баатырлар жана эл. Тышкы душмандар менен болгон күрөштөр. Каармандардын тышкы көрүнүшү, алардын гипербоалык образы. Эпостогу аттар жана башка жаныбарлар.

«Семетей» (тандоо боюнча үзүндү) (2 саат)

Чыгарманын өзгөчөлүгү, үзүндүнүн сюжети. Үзүндүдөгү каармандар. Эскирген сөздөр жана алардын маанилери. Образ ачуудагы каражаттар.

«Сейтек» (тандоо боюнча үзүндү) (1 саат)

Трилогиянын жыйынтыктоочу бөлүмү катары «Сейтектин» мааниси. Берилген үзүндүнүн мазмуну, темасы, идеясы. Сүрөттөөлөрүнүн өзгөчөлүктөрү. Көркөм сөз каражаттары.

ЭЛДИК ЫРЧЫЛАРДЫН ЧЫГАРМАЛАРЫНАН

Т.Сатылганов «Турумтай менен торгой» (1 саат)

Ырдагы аллегориялык маани. Турумтай менен торгойдун образы. Образдарды ачуудагы акын колдонгон ыкмалар. Канаттуу куштардын ар бирине мүнөздүү белгилер.

Тоголок Молдо «Кемчонтой» (үзүндү) (1 саат)

Адам мүнөзү, тарбиялоонун таасирсиздиги – поэмада. Акылдуулук жана акылсыздык. Турмуштук көрүнүш катары кемчонтойлуктун азыркы кезге чейин ашкереленип келиши. Адамды сүрөттөөдө акын колдонгон тилдик каражаттар.

К.Акиев «Баскан жол» (үзүндү) (1 саат)

Үзүндүдө акын өзү көрүп-билген турмуш көрүнүшү. Баяндоонун мемуардык мүнөзү. Каармандарды сүрөттөөнүн ачыктыгы, тактыгы, окуяларды берүүдөгү ырааттуулук.

О.Бөлөбалаев «Орус эли» (1 саат)

Ырдагы орус элинин ролун көрсөтүү. Орус мүнөзү. Достук жана бир туугандык идеясы. Кыргыз улутунун турмушундагы орус элинин аткарган кызматын баалоо.

А.Үсөнбаев «Кеңкол» (1 саат)

Жаратылыш көрүнүшүн, табият көркүн тартуудагы акындын көрөгөчтүгү, сүрөткерлик палитрасынын байлыгы. Төкмө ырчынын салыштыруулары.

КЫРГЫЗ ЖАЗМА АДАБИЯТЫНАН

К.Тыныстанов «Ысык-Көл», «Жайлоо», «Жаз» (1 саат)

Пейзаждык ырлардагы жергебиздин көркөм полотнолору. Адам жана анын жаратылышты сактоо үчүн күрөшү. Табият – эне катары.

Ж.Турусбеков «Энем» поэмасы (1 саат)

Эски менен жаңынын күрөшү. Жаңыга умтулуу. Эненин жана баланын образы, алардын айырмачылыгы. Поэманын стилдик бөтөнчөлүгү.

Ж. Бөкөнбаев «Жайдын кечи» (1 саат)

Акындын пейзаж тартуу чеберчилиги. Жай кечинин көркөм сүрөтүн ырга көчүрүүдө колдонгон сөздөр, сөз айкаштары, салыштыруулар.

А.Осмонов «Отуз жаш», «Адамзат» (1 саат)

Акындын ырларынын идеясы: өмүрдүн кыскалыгы, жашоонун максатын түшүнүүнүн зарылдыгы, элге кызмат кылуу. Философиялык ойлор жана А.Осмоновдун ыр жазуу өзгөчөлүктөрү. Лирикалык каарман, анын образы.

Ч.Айтматов «Маңкурт жөнүндө баян» («Кылым карытар бир күн» романынан үзүндү) (2 саат)

Аң-сезим, анын жоготулушу. Душмандык. Эне жана бала көйгөйү. Байыркы маңкурт жана азыркы маңкуртчулук тууралуу ойлор. Үзүндүдөгү монолог жана диалог. Каармандардын сүйлөшүүлөрү. Фильм көрүү жана аны талдоо, жазуу жумуштарын жүргүзүү.

С.Жусуев «Тоолор жана тоолуктар», «Өз жерим», «Сулайман тоо» (1 саат)

Кыргыз жеринин өзгөчөлүктөрүн, улуттук рухту кыска ырларда таамай берүү. Акындын ой жүгүртүүлөрүнүн логикалуулугу, ырларынын предметтүүлүгү. Патриоттук идеялар.

А.Жакыпбеков «Айкашка» (үзүндү) (1 саат)

Чыгармадагы жылкынын айбан катары аракеттери. Адам жана жылкы. Жылкычылык, жылкыга мамиле – адамдардын ыйманын сынап көрүүнүн критерийи. Аттын тагдыры. Жылкычылыкка байланыштуу жаңы сөздөр.

ДҮЙНӨЛҮК АДАБИЯТТАН

Басё. «Хоккулар», «Мейманканада аз мөөнөткө эс алуу» (1 саат).

Акындын ыр жаратуу өзгөчөлүктөрү. Сүрөтчү – акын. Образ жана образдуулук. Япон поэзиясынын салттуулугу.

И.Бунин «Жеңил дем» аңгемеси (2 саат)

Иван Буниндин чыгармасындагы адам тагдырды. Деталдар менен иштөө чеберчилиги. Диалогдор жана автордук кеп.

Рюноске Акутагава. «Мандариндер» аңгемеси (2 саат)

Жазуучунун турмушту чагылдыруу чеберчилиги. Каармандардын бири-бири менен мамилеси. Япон турмушу жана анын көркөм сүрөттөлүшү.

Чыгармаларды үйрөнүү үчүн – 26 саат;

Жазуу жумуштары үчүн – 4 саат;

Кайталоо үчүн – 4 саат.

ЖАТТООГО СУНУШ КЫЛЫНГАН ЧЫГАРМАЛАР:

«Манас» (үзүндү);

«Семетей» (үзүндү);

К.Тыныстанов «Ысыккөл»;

Ж.Турусбеков «Энем» (үзүндү);

Ж.Бөкөнбаев «Жайдын кечи»;

А.Осмонов «Отуз жаш».

ОКУУЧУЛАРДЫН БИЛИМИНЕ, БИЛГИЧТИГИНЕ, ЫК- МАШЫГУУЛАРЫНА КОЮЛУУЧУ ТАЛАПТАР:

IX классты бүтүргөн окуучулар төмөнкүдөй билим, билгичтик, ык-машыгууларга ээ болушу керек:

- Манас айтууга жетишүү, манасчылык тууралуу түшүнүк алуу;
- төкмө ырчылык өнөр менен жазма акын-жазуучулардын чыгармачылыгынын өзгөчөлүктөрүн айырмалай билүү;
- үйрөнүлүп жаткан чыгарманын тексттик, түрлүк, жанрдык айырмачылыгын билүү;
- тексттеги бардык сөздөрдү которо алуу;
- чыгарманын негизинде жазуу жумуштарын аткарууга жетишүү;
- жаттоого берилген чыгармаларды көркөм, шыдыр айта алуу;
- тексттин планын түзө алуу, пландын негизинде оозеки жана жазуу жумуштарын жүргүзүү;
- орус адабиятынан үйрөнүлүп жаткан чыгармага окшоштугу бар чыгармаларды таба билүү;
- тексттен таяныч сөздөрдү таап чыгуу;

тексттеги көп колдонулган жана аз колдонулган сөздөрдү белгилөө.

III. Предметти окутуу методдору

"Кыргыз жана дүйнө адабияты" сабагы тил үйрөтүү, маданий аң-сезимди калыптандыруу жана окуучунун чыгармачылык жөндөмүн өнүктүрүүчү предмет болгондуктан, окутууда натыйжалуу жана окуучунун жаш өзгөчөлүктөрүнө ылайыктуу методдор колдонулат. Методдорду тандоодо билим берүү процесси коммуникативдүүлүккө, түшүнүүгө, интерпретацияга жана чыгармачылыкка багытталышы керек.

1. **Салттуу адабият сабактары:** текстти көркөм окуу; текстти чечмелеп түшүндүрүү; оозеки докладдар; жазуу жумуштары; лекция сабагы; мугалимдин көркөм окуусу; текстти жаттоо; тексти кайра айтып берүү; тексти көркөмдөп айтып берүү, чыгармадагы ойду толуктап баяндоо; текстти көркөм иллюстрациялоо; баарлашуу сабагы; экскурсия сабагы; көрмө сабак; өз алдынча иштөө сабагы; лабораториялык жана практикалык сабактар; сабактардын ар кыл түрлөрүн айкалыштыруу сабагы; ар түрдүү мүнөздөрдү салыштыруу сабактары ж.б.

2. **Салттуу эмес адабият сабактары:** сахна-сабак; жомок-сабак; пресс-конференция сабагы; теле көпүрө сабагы; дебат сабагы; ток-шоу сабагы; интервью сабагы; тегерек үстөл сабагы; иштиктүү оюндар сабагы; дидактикалык оюндар сабагы; акылдуулар, тапкычтар клубу (КВН) сабагы; адабий викторина сабагы; диспут-сабак; мелдеш-сабак; концерт-сабак; конкурс-сабак ж.б.

3. **Интерактивдүү адабият сабактары:** «мээге чабуул»; инсерт; кластер; сынчыл ойлом; диалог; талаш-тартыш (диспут); талкуу; проблемалык кырдаалдар;

издөө-иликтөө ишмердиги; оюн; эксперимент ж.б. Буларды мындай методдорго жалпылоого мүмкүн: түшүндүрмө-иллюстративдик, же маалыматтык-рецептивдик; репродуктивдик; проблемалык баяндоо методу; эвристикалык, же жарым-жартылай изденүү; изилдөөчүлүк метод.

4. Коммуникативдик методдор

- Диалог, суроо-жооп, дискуссия аркылуу сабак жүргүзүү.
- Тексттин мазмуну боюнча пикир алмашуу жана ой жүгүртүүнү өрчүтүү.
- Топтук жана жуптук иш формаларында талдоо жүргүзүү.

5. Текст менен иштөө методдору

- Бөлүктөргө бөлүп окуу жана мазмунун чечмелөө (scaffolded reading).
- Ролдук окуу, каармандардын жандандыруу, текстти көркөмдөп окуу.
- Сюжеттик карта, хронологиялык таблица, каармандардын мүнөздөмөсүн түзүү.

6. Чыгармачылыкка негизделген методдор

- Эссе жазуу, “Каарманга кат”, “Эгер мен ошол жерде болгондо...” деген тапшырмалар.
- Сабак-сахна, ролдоштуруу, адабий инсценировка.
- Иллюстрация, сүрөт тартуу, комикс жасоо.

7. Интеграциялык методдор

- Адабият менен башка предметтерди айкалыштыруу (CLIL – Content and Language Integrated Learning): тарых, география, көркөм өнөр ж.б.
- Кыргыз адабияты менен дүйнө адабиятынын окшош жана айырмачылыктарын салыштыруу.

8. Санариптик жана мультимедиялык ресурстарды колдонуу

- Аудио жана видео материалдарды колдонуу (аудиокитеп, көркөм тасма, документалдуу баян).
- Онлайн ресурстар менен иштөө (sanart.kg, kitap.kg, open.kg, Google Forms, Quizlet, Kahoot ж.б.).
- Электрондук портфолио жана онлайн чыгармачыл тапшырмалар.

Методдорду тандоо принциптери:

- Окуучулардын тил билүү деңгээли эске алынат.
- Сабак мазмунунун түшүнүктүүлүгү жана жеткиликтүүлүгү камсыздалат.
- Окуучунун активдүүлүгүн арттырууга, кызыгуусун ойготууга багытталат.
- Өз алдынча ой жүгүртүү жана чыгармачылыкка шарт түзөт.
- Маданияттар аралык диалогго, толеранттуулукка багыттайт.

Окутуу методдорунун туура тандалышы жана талаптагыдай колдонулуусу окуучунун адабиятка болгон кызыгуусун арттырып, кыргыз тилинде ой жүгүртүүгө жана эркин баарлашууга багыт берет. Мындай усулдар аркылуу окуучу адабиятты жаттап эмес, түшүнүп, сезип, андан таасир алып үйрөнөт. Натыйжада, “Кыргыз

жана дүйнө адабияты” сабагы окуучунун аң-сезимине жана инсандык өсүшүнө олуттуу таасир бере турган жандуу билим берүү платформасына айланат.

IV. Баалоо

"Кыргыз жана дүйнө адабияты" сабагында баалоо процесси окуучунун билимин текшерүүдөн сырткары, анын чыгармачылык, аналитикалык жана тилдик өнүгүүсүн байкоого багытталат.

Баалоонун түрлөрү:

Күнүмдүк баалоо (оозеки жооп, пикир айтууга катышуу, тапшырма аткаруу)

Жыйынтыктоочу баалоо (тест, эссе, чыгармачыл иш, презентация)

Көз карандысыз ишти баалоо (портфолио, долбоор)

Өзүн-өзү жана өз ара баалоо (рефлексиялык суроолор, талдоо формалары)

Баалоо критерийлери:

Текстти түшүнүү жана мазмунун так айта билүү

Өз оюн логикалык жана тилдик жактан туура билдирүү

Чыгармачылык мамиле (эссе, сахналаштыруу, сүрөттөө)

Башкалардын оюн угуу жана пикир билдирүү маданияты

Формалары:

Бриф-фидбек (кыскача комментарий)

Рубрика аркылуу баалоо (так критерийлерге негизделген таблица)

Окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз жана дүйнөлүк адабият предметинен окуучулардын жетишкендиктерине коюлган талаптар жана аларды баалоонун болжолдуу нормалары төмөнкүдөй аныкталды:

I. VII- IX класстарда окуучулардын оозеки жоопторуна коюлган талаптар:

- кыргызча сүйлөө речинин тактыгы;
- айта турган оюнун жеткиликтүүлүгү;
- логикасынын ырааттуулугу;
- адабий тилге ылайыктуулугу (бирок диалект жана говордук өзгөчөлүктөрдү пайдалангандыгы үчүн окуучунун баасын төмөндөтүүгө болбойт);

- суроо-тапшырманын айланасынан чыкпоосу;
- кыргыз тилинин сөз байлыктарын колдонуу деңгээли;
- кыргызча тыбыштарды туура айтуу, интонацияны сактоосу.

Оозеки жоопторго баа коюунун нормалары:

«**Эң жакшы**» деген баа чыгарманын үзүндүсүн (текстти) туура түшүнсө, оюн логикалык ырааттуулукта айтып бере алса, айтып жаткан оюн аргументтер менен бекемдей билсе, предметке карата индивидуалдуу көз карашын билдире алса, речинде кыргыз тилинин лексикалык сөз корун туура жана ылайыктуу пайдалана алса коюлат. Бирок жогорудагы талаптардын анча маанилүү эмес бир-эки гана кемчилдик учуру кездешип калса да «5» деген баа коюуга болот.

«**жакшы**» деген баа суроо-тапшырмага негизинен жооп берилсе, тексттин жалпы идея-темасын окуучу түшүнгөндүгүн көрсөтсө, сүйлөө речи, логикалык ырааттуулугу дурус болсо, бирок 2-3 учурдан «5» деген баанын талаптарына жетпей калгандыгын көрсөтсө коюлат.

«**канааттандырарлык**» деген баа тема толук ачылбай, окуучу оюн анчалык жеткире албаса, сөз байлыгы жарды болсо, 3-5 учурда кемчилдик кетирсе коюлат.

«канааттандырарлык эмес» деген баа окуучу теманы ача албаса, текстти туура түшүнбөсө, суроо-жоопторго туура эмес жооп берсе, сөз байлыгы өтө жарды болсо, ойлору чачкын, ыраатсыз берилсе коюлат.

«1» деген баа менен «2» деген баанын талаптары да аткарылбаган учурда бааланат.

II. V-IX класстарда окуучулардын дилбаяндарына коюлган талаптар жана баа коюунун нормалары:

- теманы ачып берүүсү;
- мазмуну менен формасынын дал келүүсү;
- логикалык ырааттуулуктун сакталышы;
- факт, цифра, цитаталарды ыктуу пайлануусу;
- жазуу речинин образдуулугу, тилдик байлыгы;
- тилдик сабаттуулугу;
- техникалык жактан жакшы аткарылгандыгы.

Дил баяндардын көлөмү болжолдуу түрдө төмөнкүдөй болот.

классы	дептердин болжолдуу бети	болжолдуу сөз саны
V	1-1,5	100-150
VI	1,2-1,7	120-170
VII	1,6-1,9	160-190
VIII	1,8-2,0	180-200
IX	1,9-2,1	190-210

Дил баяндарга баа болжолдуу төмөнкүдөй коюлат:

баа	баа коюунун негизги критерийлери	сабаттуулугу боюнча
«5»	1.Иштин мазмуну темага толук жооп берсе. 2.Факт, цифра, цитаталар ыктуу колдонулса. 3.Мазмун системалуу ачылса. 4.Стилдик биримдик толук сакталса, речи бай, лексикалык сөз кору ар түрдүү болсо. 5.Жазып жаткан материалга карата жекече көз карашы бар болсо, өзүнчө жыйынтыктарга жана жалпылоолорго келе алса. 6.Иштин композициялык түзүлүшү тыкан, автордун ой чабыты ар тараптуу көрүнсө. Жогорудагыларды аткарууда анча маанилүү эмес 1-2 жетишсиздик болуп калышы да ыктымал.	таптакыр катасыз же 1 орфографиялык, же 2 пунктуациялык (орфографиялык катасы жок болсо) катадан ашпаса.
«4»	1.Иштин мазмуну темага негизинен жооп берсе. 2.Факт, цифра, цитаталар	2 орфографиялык, 2 пунктуациялык, же 1 орфографиялык,

	колдонулуп, бирок айрым учурда так эместик, жетишсиздик байкала калса. 3.Стилдик жактан өтө одоно эмес айрым бир мүчүлүш учурлар болуп калса. «5» деген баанын талаптарына толук жооп бербей,2-3 жерден стилдик кемчилдик байкалса.	3 пунктуациялык, же орфографиялык катасы үчтөн ашпаса.
«3»	1.Иштин мазмуну темага толук жооп бере албаса, бирок теманы ачууга аракеттер болсо. 2.Автор темадан бир кыйла алыстап кетсе. 3.Факт, цифра, цитаталарды колдонууда жетишпестик болсо. 4.Синтаксистик сүйлөм курулмалары, лексикасы жарды экенин көрсөтсө. 5.Тема боюнча өзүнчө ой жүгүртүүсү ачык берилбесе. Иштен жалпысынан 4-5 жетишпестик байкалса.	4 орфографиялык, 4 пунктуациялык, же 3 орфографиялык, 5 пунктуациялык же 7 пунктуациялык катага чейин (бирок «4» деген баанын нормасына жетпеген) болсо.
«2»	1.Иштин мазмуну темага жооп бере албаса. 2.Цифра, факт, цитаталар туура эмес колдонулса, же таптакыр колдонулбаса. 3.Автордун стили жарды, ою чачкын болуп, өз алдынчалыгы дээрлик көрүнбөсө. Жалпысынан иште 6-7 кемчилдик кетирилсе.	7 орфографиялык, 6 пунктуациялык, же 6 орфографиялык, 8 пунктуациялык, же 8 орфографиялык, 6 пунктуациялык каталардан ашпаган иштер.
«1»	1.Тема таптакыр ачылбаса. 2.Иш китептен сөзмө сөз көчүрүлсө. Жалпысынан 7-8ден артык кемчилдик кетирсе.	каталар «2» деген баа туура келген сандан ашып кетсе.

Баалоо рубрикасынын үлгүсү (эссе жазуу үчүн):

Критерий	Эң жакшы	Жакшы	Канааттандырарлык	Канааттан-лык эмес
Мазмун	Теманы терең ачкан, логикасы	Теманы негизинен ачкан,	Теманы жарым-жартылай ачкан, логикасы начар	Тема менен байланышы начар же жок

Критерий	Эң жакшы	Жакшы	Канааттандырарлык	Канааттан- лык эмес
	мыкты	логикасы дээрлик так		
Тилди колдонуу	Кыргыз тили таза, так жана көркөм	Кыргыз тили так, бир аз ката кетиши мүмкүн	Ортодон төмөн деңгээлде, көп каталар менен	Түшүнүксүз, көп ката кетирилген
Түзүлүшү	Кириш, негизги жана жыйынтык бөлүктөр мыкты түзүлгөн	Бөлүктөр бар, бирок логикалык байланыш жакшы	Түзүлүшү чаташ, өтө кыска	Түзүлүш жок же башаламан
Чыгармачылык	Ой оригиналдуу, кызыктуу мисалдар менен	Кызыктуу, бирок кайталоо бар	Ой жалпы, чыгармачылык элементтер аз	Чыгармачылык жок